

LUDWIK HASS

PPS LEWICA 1926—1931

I. HISTORIOGRAFIA I ŹRÓDŁA

Dzieje Polskiej Partii Socjalistycznej Lewicy, działającej w latach 1926—1931, pozostawały dotąd nie zbadanym fragmentem historii ruchu robotniczego. Było to następstwem faktu, iż owa partia pozornie znalazła się poza głównymi nurtami tego ruchu. Dlatego też nie poświęciła jej najdrobniejszej chociażby wzmianki historiografia PPS-owska zarówno okresu drugiej Rzeczypospolitej¹, jak i utrzymana w tradycjonalistycznym duchu powojenna². Usiłowała ona w ten sposób zbagatelizować i przemilczeć kolejny lewicowy rozłam w szeregach własnej partii. Nie podjęła tej problematyki również historiografia KPP-owska, w oczach której — poza względami związanymi z nielegalnością ruchu komunistycznego i wynikającymi stąd komplikacjami (zdekonspirowanie żyjących jeszcze osób, ujawnienie kontaktów itp.) — po zwycięstwie w KPP kierunku „mniejszościowego“, problem PPS Lewicy nie zasługiwał na zwrócenie nań uwagi. Na taki stosunek wpłynęły tu również — obok postaw zasadniczych (negatywny stosunek do lewicy soc.-dem. itd.) — stawiane założycielom partii, współcześnie w ferworze walki wyolbrzymione, częściowo zaś krzywdzące zarzuty zdrady i prowokacji³. Również historiografia po 1945 r. nie zajmowała się tą partią.

Dopiero nowy rozmach, jaki w związku z ogólnym przewycięzaniem dogmatyczno-sekciarskich i innych wypaczeń zaznaczył się w badaniach nad dziejami międzywojennego dwudziestolecia, umożliwił naukowe podejście do spraw PPS Lewicy. Sprzyjało temu ponadto znaczne rozszerzenie dostępnej historykom krajowej bazy archiwalnej oraz uzyskanie z Archiwum Instytutu Marksizmu-Leninizmu w Moskwie, w postaci mikrofilmów, znacznej części archiwaliów partyjnych KPP. Toteż w szeregu nowych publikacji znalazły się różnej wielkości akapity dotyczące omawianej partii⁴, pozbawione jednak często krytycznego ustosunkowa-

¹ Z. Zaremba, PPS w Polsce Niepodległej. Zarys historii ruchu robotniczego w Polsce od 1918 do 1933 r., Warszawa 1934.

² J. Mula, M. Zawadzka, Historia PPS, Warszawa 1948; T. Jabłoński, Zarys historii PPS, wyd. 2, Warszawa 1947.

³ Albert (W. Zytłowski), U źródeł prowokacji peowiackiej, Warszawa 1934, wyd. KC KPP, s. 15—16.

⁴ J. Kowalski, Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918—1939, Cz. I: 1918—1928, Warszawa 1959, s. 300; J. Buszko, H. Dobrowolski, Z. Kozik, K. Nowak, Szkice z dziejów ruchu komunistycznego w województwie krakowskim, Kraków 1958, s. 63—190, passim; A. Czubiński, M. Olszewski, Z rewolucyjnych tradycji Poznańskiego w latach 1919—1938, Poznań 1959, s. 34—44,

nia do tradycyjnych ocen⁵. Pojawił się również przyczynek monograficzny poświęcony PPS Lewicy na Pomorzu⁶. W wyniku wstępnego rozeznania w źródłach opublikował piszący te słowa krótki popularny szkic o omawianej partii⁷.

Podstawę dla opracowania dziejów PPS Lewicy stanowią materiały archiwalne, przechowywane w różnych archiwach polskich oraz wspomniane już mikrofilmy, zgromadzone w Archiwum Zakładu Historii Partii (AZHP) przy KC PZPR. Archiwalia te ze względu na ich proveniencję i związane z tym charakter można podzielić na trzy grupy: materiały własne PPS Lewicy, dotyczące jej akta władz i urzędów (włączając tu sądy i prokuraturę), oraz materiały KPP. Źródół pierwszego typu, poza niemal pełnym kompletem okólników, zachowało się niezmiernie mało⁸. W archiwaliach drugiego rodzaju wysuwają się na czoło ze względu na ilość i zawarte w nich wiadomości — materiały poszczególnych ogniw aparatu bezpieczeństwa. Z nich najmniejszą stosunkowo wagę posiadają dla badacza tygodniowe sprawozdania sytuacyjne starostw i urzędów wojewódzkich, zawierające bieżącą informację, na ogół niezbyt istotną, o zebraniach, przyjazdach działaczy, aresztowaniach⁹. Ważniejsze wiadomości przekazywano do centrali natychmiast w osobnych meldunkach. Znacznie większą wartość źródłową posiadają dotyczące PPS Lewicy akta szczegółowe wydziałów bądź referatów bezpieczeństwa wspomnianych urzędów oraz różnego szczebla komend policji¹⁰. Szczegół-

75—79, 134—136; J. Augustyn, A. Chrośniakowa, A. Perlińska, Działalność Komunistycznej Partii Polski na terenie województwa pomorskiego w latach 1918—1938, Bydgoszcz 1959, Sesja naukowa poświęcona 40-leciu KPP (maszynopis powielony), s. 35—39 *passim*, 53; H. Dobrowolski, Z działalności prasowej KPP w okręgu krakowskim, Prasa Współczesna i Dawna 1958, nr 3, s. 18—19; K. Nowak, Prasa KPP, PPS Lewicy, lewicy związkowej i NSPP w okręgu krakowskim, Prasa Współczesna i Dawna 1959, nr 1—2 (5—6), s. 171—176; Istorja Polski, t. 3, Moskwa 1958, s. 271—273, 285, 334.

⁵ A. Czubiński, M. Olszewski, *op. cit.*, s. 135, przyp. 1; K. Nowak, *op. cit.*, s. 171, przyp. 13; J. Buszko i in., *op. cit.*, s. 102.

⁶ D. Steyer, Z działalności PPS Lewicy w Grudziądzu w latach 1929—1931, Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza, t. IV, z. 2, Poznań 1958. Niemal bez zmian powtórnie opublikowane — D. Steyer, PPS Lewica na Pomorzu w latach międzywojennych (ze szczególnym uwzględnieniem Grudziądza), Bydgoszcz 1959, Sesja naukowa poświęcona 40-leciu KPP (maszynopis powielony).

⁷ L. Hass, PPS Lewica 1926—1931, Mówią Wieki 1959, nr 3, s. 1—7; tenże, Polska Partia Socjalistyczna Lewica (1926—1931), Warszawa 1960 (maszynopis, referat materiałowy, Zakład Historii Partii przy KC PZPR).

⁸ Najobszerniejszy i bodaj jedyny zbiór tych materiałów znajduje się w AZHP w zespole nr 117 — PPS Lewica (dalej AZHP, 117). Zespół pozbawiony niemal zupełnie materiału aktowego, zawiera szereg powielanych materiałów partyjnych (odezwy, okólniki itp.), m.in. projekt programu partii (odpis policyjny), protokół konferencji krajowej w Krakowie 18.XII.1927, sprawozdanie z przebiegu I Zjazdu w Warszawie 20—21.VII.1929. Znaczna część okólników partyjnych zachowała się w odpisach policyjnych. Z nich największa ilość znajduje się w przechowywanym w Archiwum Akt Nowych zespole I/5 — Min. Spraw Wewnętrznych (dalej — AAN, I/5) sygn. 3928—3930 oraz w Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w zesp. Urzędu Woj. Lubelskiego (dalej AMSW UW Lub.) sygn. 47—48.

⁹ Sprawozdania za lata 1926—1931 z szeregu województw znajdują się w AMSW i AZHP w zespołach odpowiednich urzędów wojewódzkich oraz — znacznie mniej kompletne — w analogicznych zespołach w poszczególnych wojewódzkich archiwach państwowych.

¹⁰ Na pierwsze miejsce wysuwają się tu akta Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego, przechowywane w tamtejszym archiwum państwowym (APKr, UWKr 61,

nie bogate w materiał są wydawane przez Wydział Bezpieczeństwa MSW powielane „Informacje z działalności PPS Lewicy”¹¹ oraz szczegółowe sprawozdania okresowe o działalności tej partii¹². Zbliżone do tego typu źródeł są akta sądowe, związane z procesami działaczy partyjnych¹³, oraz uzupełniające je akta kancelarii adwokackiej Duracza¹⁴. Szereg informacji zawierają również przechowywane w Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (AMSW) akta podległych Oddziałowi II Sztabu Głównego samodzielnych referatów informacyjnych przy dowództwach okręgowych korpusów (SRI), w szczególności SRI nr V (Kraków). Natomiast skądinąd dobrze poinformowany „Komunikat Informacyjny Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę” (AMSW) zawiera materiał do omawianego tematu raczej skąpy, od połowy zaś 1929 r. ograniczony wyłącznie do warszawskiej organizacji miejskiej.

Materiały wewnątrzpartyjne KPP — korespondencja Sekretariatu Krajowego z Biurem Politycznym¹⁵ oraz protokoły IV i V Zjazdu, jak również niektórych plenarnych posiedzeń KC KPP, pozwalają ustalić kształtowanie się stosunków pomiędzy PPS Lewicą i KPP, zawierają ponadto wiele wiadomości z życia wewnętrznego PPS Lewicy. Również w sprawozdaniach komitetów okręgowych KPP znajduje się konkretny materiał o działalności i wpływach PPS Lewicy oraz jej powiązaniach z KPP.

Odrębną kategorię źródeł stanowi prasa oraz jednodniówki, zarówno PPS Lewicy¹⁶, jak i KPP (wydawane legalnie i nielegalnie), jak również prasa PPS i Niezależnej Socjalistycznej Partii Pracy (NSPP). W organach burżuazyjnych znajduje się stosunkowo mało wiadomości. Dotyczą one niemal wyłącznie zewnętrznych przejawów działalności partyjnej (wiece, demonstracje).

Mamy zaledwie kilka wspomnień dotyczących PPS Lewicy opubli-

pl. 19). Obszerny materiał jest zawarty w aktach tegoż starostwa, przechowywanych w AMSW (SGKr 31, 32 i 34). Szczegółowe dane o PPS Lewicy na Lubelszczyźnie — AMSW, UW Lub 47—48, na Pomorzu — AMSW, UWPom 3 oraz Akta m. Grudziądza (AP Bydgoszcz, AGr rep. 76, nr 128), dla G. Śląska — AMSW, Gł. Kom. Pol. Woj. Śl. 16. Szereg informacji szczegółowych znajduje się w przechowywanych w AMSW zespołach akt poszczególnych starostw, np. chrzanowskiego, hrubieszowskiego i in.

¹¹ Nie udało się ustalić początkowej daty ich ukazania się. Większa ilość z 1929 r. znajduje się w AMSW, Dep. Polit. 13; kilka pojedynczych — AAN, I/5—3342; dwie z 1931 r. — AZHP, 273/I—3.

¹² Wydział Bezpieczeństwa Departamentu Politycznego MSW opracował powielone sprawozdania za okresy: a) od początku istnienia do 30.IX.1927, b) 1.X.1927 — 30.VI.1928, c) 1.VII.1928 — 31.XII.1928, d) 1.I.1929 — 31.V.1929 oraz e) 1.VI.1929 — 31.XII.1929. Sprawozdań za 1930 r. brak — prawdopodobnie nie sporządzono ich ze względu na ich praktyczną bezużyteczność po zlikwidowaniu partii w lutym 1931 r. Poszczególne sprawozdania stosunkowo często znajdują się w zespołach akt urzędów wojewódzkich. Niepełne komplety — AMSW, Dep. Polit. 13 oraz AAN, I/5—3340.

¹³ Akta dwu większych procesów — AZHP, Akta Sądowe—Kraków K 53/33 oraz K 1213/32.

¹⁴ AZHP, FI 846, 862, 920, 930, 936, 954, 1033, 1126, 1254, 1397, 1400, 1422, 1456.

¹⁵ AZHP 158/I/1929, 1930 oraz mikrofilmy 728/2, 728/3.

¹⁶ Wykaz prasy i jednodniówek PPS Lewicy L. Hass, Polska Partia, op. cit., zał. nr 1.

kowanych¹⁷ bądź też rękopiśmiennych¹⁸. Na pograniczu wspomnień i paszkwilu znajduje się broszura jednego z założycieli partii i jej sekretarza generalnego do początku 1929 r., A. Czuma¹⁹.

II. GENEZA PARTII²⁰

Pod koniec 1924 r. usilnie popierana przez PPS stabilizacyjna polityka W. Grabskiego zaczynała się załamywać. Wywołało to odpływ tak zwanych — jak to określa publicystyka rewolucyjna — złudzeń stabilizacyjnych, żywnionych przez szerokie warstwy ludności, w tym również przez znaczne odłamy klasy robotniczej. W pół roku później, pod wpływem kryzysu walutowego, którego skutki dotknęły gospodarke narodową w całej jej rozpiętości, odpływ przerósł w załamaniu się złudzeń stabilizacyjnych w poszczególnych klasach i warstwach społecznych, co wywołało z kolei głęboki kryzys polityczny. Rozczarowanie i rozgoryczenie mas robotniczych zwróciło się — prawem reakcji — przeciwko partii, której zaufały, PPS, reprezentowanym przez nią koncepcjom polityki koalicyjnej i perspektywom demokratycznego rozwoju Polski. Niezadowolone, ogarniające szerokie rzesze robotnicze, związane z PPS pośrednio przez kierowane przez nią związki zawodowe, peryferie partyjne i dołowy aktyw członkowski, nie mogło znaleźć ujścia w żadnym z nurtów wewnątrzpartyjnych. W PPS nie wyłonił się bowiem od połowy 1921 r. żaden nurt lewicowy, systematycznie występujący przeciwko oficjalnemu kursowi kierownictwa partyjnego i organizujący przeciwko niemu walkę. Wprawdzie w obrębie partii istniała tzw. oficjalna lewica, nie był to jednak zorganizowany kierunek polityczny, lecz raczej luźna grupa, która nie opierała się na systematycznej własnej pracy agitacyjno-propagandowej wśród mas członkowskich. Również jej wystąpienia były sporadyczne. Czołowi działacze tej grupy (Zaremba, Szczerkowski, Stańczyk), bardziej wrażliwi na nacisk wywierany przez doły partyjne i w większości swej, jako przywódcy ruchu zawodowego, mocniej związani z masami, dalecy byli jednak od własnej koncepcji politycznej. Na skutek chwiejności, niezdecydowania i częstych kapitulacji przed prawo-centrowym kierownictwem partyjnym, nie potrafili oni sobie zdobyć zaufania dołów.

¹⁷ Z. Zylberberg, Zwycięska wiosna. Wspomnienia i dokumenty z dziejów walki postępowej i rewolucyjnej młodzieży wielkopolskiej, Poznań 1958, s. 139—145; Z. Trawińska, Z. Wójtowicz, Wspomnienia komunistów, Rzeszów 1958, passim. Drobne wspomnienia znaleźć można w prasie wojewódzkiej.

¹⁸ Wspomnienia jednego z założycieli partii, A. Rózyckiego (AZHP, Dz. Wsp. 7943) zawierają dużo ogólnych rozważań o ówczesnej sytuacji politycznej w kraju, obszerne fragmenty artykułów opublikowanych w organie partii Robotniczej, natomiast niezmiernie mało pisze autor o samej partii. Nieco danych zawierają wspomnienia W. Brzezińskiego, AZHP, Dz. Wsp., sygn. 758 oraz S. Wołasa, Archiwum Zarządu Głównego Związku Zawodowego Pracowników Poligrafii, bez sygn.

¹⁹ A. Czuma, Rola komunistów i CKW PPS w ruchu robotniczym, Warszawa 1929.

²⁰ Zagadnienia poruszone w tym rozdziale szerzej omówił piszący z pełniejszym uwzględnieniem źródeł w artykule: Kształtowanie się lewicowego nurtu w Polskiej Partii Socjalistycznej na tle sytuacji wewnątrzpartyjnej (listopad 1923 — maj 1926), Kwartalnik Historyczny 1961, nr 1. Ograniczono się przeto w danym rozdziale do omówienia tylko najistotniejszych spraw i faktów.

W tych okolicznościach, rozczarowanie i niezadowolenie z polityki partyjnej — siłą rzeczy — szybciej niż w samej partii wystąpiło na jaw w kierowanych przez nią związkach zawodowych.

Ze względu na późniejszy rozwój wypadków szczególnie ważną okazała się opozycja, która w drugiej połowie 1925 r. ukształtowała się w ruchu zawodowym na terenie Śląska Cieszyńskiego i Krakowa, rozszerzając się stąd stopniowo na inne miejscowości zachodniej Małopolski. Jednym z dwu jej ośrodków był Zarząd Główny Związku Robotników Przemysłu Chemicznego i Pokrewnych Zawodów RP, jednego z największych związków klasowych w Polsce. Kolejny zjazd Związku (Czechowice, 9—11 sierpnia 1925), gdzie na tle zagadnień taktycznych doszło do ostrych starć z obecną na zjeździe delegacją CKW PPS, powziął uchwały o charakterze wybitnie radykalnym, jak rezolucja o wysłaniu delegacji do ZSRR, protest przeciwko represjom politycznym i pozdrowienia dla powstańców w Maroko, oraz stwierdził, iż nie będzie ingerował w spory pomiędzy PPS a KPP²¹. Począwszy od września tegoż roku rozwinął związek na terenie powiatu bielskiego oraz w swych placówkach na Podkarpaciu — w Drohobyczu, Jasle, Gliniku Mariampolskim i in. — działalność polityczną, przeprowadzając na zebraniach i wiecach uchwały domagające się realizowanej wspólnie z organizacjami robotniczymi kontroli państwowej nad przemysłem, ustawowego uznania wyposażonych w bardzo szerokie kompetencje rad zakładowych, upaństwowienia dojrzałych do tego gałęzi przemysłu, ustawodawstwa przeciwko lichwie oraz wydatnego zmniejszenia wydatków na wojsko w połączeniu z redukcją jego liczebności. Uchwalono również protesty przeciwko represjom policyjnym w stosunku do działaczy robotniczych²².

Drugi ośrodek opozycyjny ukształtował się na terenie krakowskiej Rady Związków Zawodowych w połowie 1924 r., kiedy na walnym zebraniu (7 lipca 1924), po ostrej krytyce taktyki CKW PPS i KCZZ, wybrano nową Radę o lewicowym obliczu. Jej przewodniczącym został członek PPS i sekretarz okręgowy związków zawodowych, Albin Rosenzweig-Różycki, który już poprzednio miał konflikty z umiarkowanymi działaczami KCZZ. Nowa Rada, opierająca się na działaczach opozycyjnych ze związków robotników skórzanym, drzewnym, chemicznym oraz drukarskim, rozwinęła akcję zmierzającą do zorganizowania wystąpień robotniczych i ostro krytykowała za bezczynność i ugodowość sprzeciwiających się takiej taktyce starych działaczy PPS. Konflikt ten zakończył się w drugiej połowie 1925 r. zmuszeniem Różyckiego do rezygnacji z funkcji sekretarza okręgowego związków zawodowych i oddaniem go pod sąd partyjny oraz obaleniem, pod naciskiem miejscowego kierownictwa PPS, lewicowej Rady, na miejsce której została wybrana nowa, w zupełności temu kierownictwu uległa²³.

Znaczenie obu tych grup opozycyjnych było o tyle istotne, że na sku-

²¹ AMSW, Gł. Kom. Pol. Woj. Śl. 28, k. 174—175; Robotnik Chemiczny IX 1925, nr 9, s. 1—2; nr 10, s. 1.

²² AMSW, Gł. Kom. Pol. Woj. Śl. 28, k. 174—175; Robotnik Chemiczny 1925, nr 10, s. 3.

²³ AMSW, UWPom 3, Sprawozd. z działalności PPS Lewicy do 30.IX.1927, k. 1; AZHP, Dz. Wsp. 7943, k. 3. Rezygnację Różyckiego przyjęła KCZZ do wiadomości 10. X. 1925. Sprawozdanie z działalności KCZZ w latach 1925—1928, Warszawa 1929, s. 17.

tek specyfiki historycznego rozwoju ruchu robotniczego na ziemiach b. zaboru austriackiego, ruch zawodowy był tam ściśle powiązany z PPS. Znaczna część jej aktywu zajmowała kierownicze stanowiska w organizacjach zawodowych. Wobec takich powiązań opozycja związkowa niemal automatycznie stawała się jednocześnie opozycją partyjną. Możliwe zaś do pomyślenia wyjście opozycji poza ramy partii mogłoby poważnie zagrozić niemal monopolistycznej pozycji zajmowanej dotąd przez PPS w ruchu robotniczym Małopolski²⁴.

Po wejściu PPS pod koniec listopada 1925 r. w skład koalicji rządowej ferment zaczął ogarniać — poza związanymi z partią kołami zawodowymi — również jej członków. Oburzali się oni na porozumienie ze zmienawidzoną przez nich endecją i ugrupowaniami jej pokrewnymi. Już obradująca 15 listopada 1925 r. okręgowa konferencja PPS Zagłębia Dąbrowskiego wypowiedziała się — wbrew stanowisku przedstawiciela CKW K. Pużaka — przeciw udziałowi partii w rządzie koalicyjnym, wokół utworzenia którego toczyły się wówczas rokowania²⁵. Kiedy zaś udział w tym rządzie stał się faktem dokonany, rozległy się głosy krytyczne w organizacji lubelskiej i radomskiej²⁶. Niezadowoleni z udziału w koalicji rządowej trzej członkowie lubelskiego OKR PPS oraz kilkuosobowa grupa czołowych działaczy ruchu zawodowego na terenie Bielska-Białej nawiązali kontakt z KPP. Miało to szczególne znaczenie wobec dotychczasowej izolacji komunistów od organizacji pepesowskich²⁷.

Wypadki te zbiegły się ze zmianą kursu politycznego KPP. Obradująca w tym czasie jej IV Konferencja w znacznym stopniu zerwała z linią sekciarską i nastawiła się na współpracę z elementami lewicowymi, w dziedzinie zaś ruchu zawodowego — na utworzenie szerokiej lewicowej opozycji związkowej. W związku z tym zarysowała się w kierownictwie KPP bliżej jeszcze nie sprecyzowana myśl wykorzystania potęgującego się w PPS fermentu nie w sposób tradycyjny, dla przyciągnięcia pewnych elementów czy grup do własnej organizacji, lecz dla odrębnego zorganizowania niezadowolonych pepesowców w ramach opozycji w związkach zawodowych. Tą drogą dałoby się odciągnąć od PPS większą liczbę robotników, z którymi można by było w przyszłości współpracować. Dlatego też zgłaszającym się do współpracy działaczom PPS zalecono nie zrywać więzi z macierzystą partią, ale wpływać w niej na radykalizację nastrojów. Z tą też myślą dał Sekretariat Krajowy KC KPP swym okręgom dyrektywę, by w agitacji i pracy bieżącej rozróżnić

²⁴ W wyborach sejmowych 1922 r. uzyskała PPS na terenie Małopolski i Śląska Cieszyńskiego 79,1% (w miastach 83,3%) głosów oddanych na listy robotnicze, podczas gdy dla całej Polski wskaźniki te wynosiły 54,4 i 49,0%. Lista PPS zebrała w Małopolsce i w Cieszyńskim 12,5% (w miastach 18,4%) ogólnej liczby ważnie oddanych głosów, w całej zaś Polsce odpowiednio 103, i 12,6%.

²⁵ AZHP, Korespondencja Sekretariatu Krajowego KC KPP z Biurem Politycznym, mikrof. 728/2, list z 27. XI.1925.

²⁶ AP Lublin, St. Pow. Lub. 116, k. 121, 123; AMSW, UW Lub XVI, k. 269, 299; Życie Robotnicze nr 8, 22.XI.1925.

²⁷ AZHP, mikrof. 728/2, list z 27.XI.1925; kontakt z KPP przypuszczalnie nawiązali m.in.: w Lublinie — T. Dymowski, b. poseł PPS do Sejmu Ustawodawczego oraz P. Ryczek, czł. PPS od jej założenia, w Bielsku — J. Maga, sekretarz okręgowy zw. zaw. Nawiązanie pomiędzy działaczami PPS a KPP kontaktu nabierało szczególnego znaczenia wobec faktu zupełnego ich braku dotychczas. List Sekretariatu Krajowego KC KPP z 7. I.1926 stwierdzał: „Z okręgów tylko Lublin posiada informacje o życiu wewnętrznym PPS“. Ibidem.

między przywódcami PPS a masą członkowską²⁸. Nowy kurs wyraził się dobitnie w odezwie, z którą KC KPP zwrócił się do rozpoczynającego 31 grudnia 1925 r. swe obrady XX Kongresu PPS. Zwracając się do robotników z PPS, proponowała im odezwa, by zmusili ministrów socjalistycznych do ustąpienia z rządu i utworzyli z KPP wspólny front walki o utrzymanie dotychczasowych zdobyczy społecznych i przeprowadzenie konsekwentnie demokratycznej polityki wewnętrznej i zagranicznej²⁹.

W związku z XX Kongresem PPS krakowska grupa opozycyjna, która pod koniec grudnia porozumiała się z opozycjonistami z Czechowic, wydała jednodniówkę „Dzień Ludu“. Jej wstępny artykuł „Ostatnie słowo. Na marginesie kongresu PPS“, podpisany „Opozycja członków PPS zach. Małopolski i Śląska Ciesz.“, poddawał ostrej krytyce oportunistów kierownictwa partyjnego i potępiał udział PPS w koalicji rządowej. Opozycja uzależniała dalsze swe kroki od uchwał, jakie zapadną na kongresie. Oświadczenie to, mało konkretne w swych hasłach i wnioskach taktycznych, wskazywało jednak poprzez niektóre zawarte w nim sformułowania, iż opozycjoniści zaczynają już przemyślać o przejściu od ograniczonej opozycji w obrębie macierzystej partii do utworzenia bliżej nie sprecyzowanego bloku ugrupowań politycznych i luźnych grup robotniczych (NSPP, KPP, opozycjoni PPS-owcy, niezadowoleni działacze zawodowi) opozycyjnie wobec PPS nastawionych. Blok taki, daleki od określonych wspólnych założeń teoretycznych, miałby się opierać na wspólnym programie walki o bieżące cele³⁰.

W początkach lutego nawiązało kierownictwo KPP kontakt z dotąd przez siebie lekceważoną grupą krakowską. Obie strony porozumiały się co do współpracy redakcyjnej i finansowej w mającym niebawem ukazać się tygodniku opozycji krakowskiej „Głos Pracy“. Opozycjonistom pozostawiła KPP swobodną rękę w jego redagowaniu, ograniczając się tylko do wspólnego określenia linii pisma³¹. Pierwszy jego numer ukazał się 22 lutego 1926 r. Program sformułowany w tym numerze sprowadzał się do walki o jedność związków zawodowych, o odrodzenie — w sensie wyzwolenia spod wpływów ugodowych — i zjednoczenie ruchu zawodowego na bazie demokracji wewnętrznej i współpracy wszystkich robotniczych żywiołów³². Wokół czasopisma zaczęły się niebawem skupiać elementy opozycyjne zarówno z PPS, jak i z kierowanych przez nią związków zawodowych, głównie z terenu Małopolski i Śląska Cieszyńskiego, znacznie słabiej z Kongresówki³³. Skłoniło to Komisję Centralną Związków Zawodowych do zastosowania środków represyjnych. Przede wszystkim zażądano od sekretarza centralnego wspomnianego już Związku Robotników Chemicznych, A. Czumy, osobistego stwierdzenia, że nie jest współpracownikiem „Głosu Pracy“, czego ten jednak nie uczynił. Przewodniczący komisji Z. Żuławski groził zawieszeniem związkom zawodowym, które by udzielały tygodnikowi subwencji. Krakowska Rada

²⁸ AZHP, mikrof. 728/22, list z 27.XI.1925.

²⁹ AZHP, 158/VIII/1925/grudzień, poz. 2.

³⁰ Dzień Ludu 3.I.1926; jako odpowiedzialny redaktor i wydawca podpisany był kelner Władysław Goldas, faktycznym redaktorem był A. Różycki, APKr, UWKr 61, pl. 19, k. 1.

³¹ AZHP, mikrof. 728/2, list z 10.II i 4.III.1926.

³² Głos Pracy nr 1, 22.II.1926.

³³ AZHP, mikrof. 728/2, list z 4. III.1926.

Robotnicza PPS uznała nawet sytuację za o tyle niebezpieczną, iż 16 marca 1926 r. na specjalnie w tym celu zwołanym posiedzeniu omówiła działalność opozycji i metody walki z nią³⁴. Atak na krakowską i czechowicką grupę opozycyjną zbiegł się w czasie z podjętą przez nie i popartą przez kierownictwo KPP inicjatywą zespolenia wszystkich opozycyjnych elementów PPS i ruchu zawodowego. Doszło wówczas do porozumienia się z opozycjonistami lubelskimi, którzy okazali się jednak mało wpływowi, oraz z pojedynczymi ludźmi czy drobnymi grupami w kilku innych miejscowościach. Natomiast opozycja w Radomiu, do której również — aczkolwiek bez widocznych wyników — starano się dotrzeć, zaczęła w tym czasie ulegać wpływowi piłsudczykowskiemu. Szczególnie ważne ze względu na jego pozycję w ruchu zawodowym próby porozumienia się z usuniętym w grudniu 1925 r. z KCZZ Zjednoczeniem Wolnych Związków w Bydgoszczy, na czele którego stał T. Matuszewski, zakończyły się niepowodzeniem. Matuszewski bowiem dążył — podobnie jak w NSPP — do rozbicia KCZZ, podczas gdy „Głos Pracy” stał na gruncie całkowitego przywrócenia jedności klasowego ruchu zawodowego³⁵. Jednak nie te czy inne wyniki prób wzajemnego porozumienia się liczebnie słabych grup decydowały o dalszych perspektywach i możliwościach nurtu opozycyjnego. Najważniejszą przeszkodą na drodze jego umasowienia się i przekształcenia w realną siłę polityczną były nastroje, jakie zapanowały w klasie robotniczej pod wpływem kryzysu. Wprawdzie jego ciężkie dla proletariatu skutki doprowadziły do burzliwych demonstracji bezrobotnych i do krwawych starć robotników z policją (Kalisz, Stryj i in.), co w połączeniu z wyraźnie zaznaczającym się kryzysem ogólnopolitycznym na swój sposób sprzyjało pomysłom o skupieniu w jedną całość wszystkich elementów, niezadowolonych z dotychczasowej taktyki PPS. Lecz, z drugiej strony, tysiące pozbawionych pracy robotników porzucało swe organizacje zawodowe, nie oczekując już więcej z ich strony obrony swych warunków pracy i płacy, i popadało w apatię i obojętność polityczną. Zatrudnieni zaś, z obawy przed utratą pracy, byli również mało skłonni do udziału w większych akcjach politycznych. Wszystko to niezmiernie zawężyło masową bazę ludzką, na której opozycja mogła się oprzeć, ograniczając jej oddziaływanie do niedużych kół bardziej klasowo wyrobionych robotników.

Już w początkowej fazie współpracy opozycji krakowskiej z KPP zarysowało się odmienne pojmowanie zadań tygodnika oraz celów ruchu opozycyjnego i form jego organizacyjnego ujęcia. Sekretariat Krajowy KC KPP zamierzał nadać całej akcji charakter opozycji związkowej, zmierzającej do urzeczywistnienia jedności klasowego ruchu zawodowego, co w praktyce prowadziłoby do znacznego zmniejszenia na tym terenie wpływów PPS. Opozycjoniści natomiast nadali „Głosowi Pracy” — wbrew wiadomemu im stanowisku KPP — charakter organu politycznej opozycji PPS³⁶, przejawiając wyraźną tendencję do zorganizowania się w odrębną partię. Szczególnie sprzyjał temu wyraźnie już dostrzegalny ferment w małopolskich ogniwach partii. Pod naciskiem takich nastrojów

³⁴ Sprawozdanie KCZZ, op. cit., s. 39—40; Głos Pracy nr 3, 8.III. 1926; APKr, UWKr 61, pl. 11, k. 11.

³⁵ AZHP, mikrof. 728/2, list z 16.II i 4.III.1926.

³⁶ Ibidem, list z 29.III.1926.

kierownictwo KPP pogodziło się z myślą o utworzeniu organizacji opozycyjnych pepesowców. Na zmianę decyzji wpłynąć mogły również pierwsze doświadczenia poczynione z organizacjami chłopskimi, Niezależną Partią Chłopską i białoruską Hromadą, które weszły w okres poważnego rozwoju organizacyjnego. 18 kwietnia 1926 r. odbyła się konferencja pepesowskich grup opozycyjnych z Krakowa, Krosna, Glinika Mariampolskiego, Borka Fałęckiego, Czechowic, Dziedzic, Goleszowa i Bielska, tj. głównie z miejscowości, w których istniały oddziały związku chemicznego. Konferencja, na której jako przedstawiciel KPP był obecny H. Henrykowski, wybrała kierownictwo opozycji³⁷. Równocześnie z konferencją ukazał się uzgodniony z opozycją krakowską, podpisany przez 10 b. członków PPS w Lublinie (m.in. przez T. Dymowskiego, P. Ryczka) „List otwarty do towarzyszy robotników z PPS“, w którym podpisani stawiali już przed opozycją wyraźne zadanie „... zdobyć większość w partii i wyrwać ją spod wpływu wodzów, lub — jeśli większości tej nie zdobędziecie — wyrwać wszystkich uczciwych robociarzy pepesowców spod wpływu wodzów“³⁸. List zawierał też próbę krytycznego spojrzenia na przeszłość partyjną, od 1905 r. począwszy, mówiąc m.in. o przywódcach PPS, „... których ideologia była obca klasowym interesom ludu pracującego“. Dokument ten był kolportowany w ośrodkach opozycyjnych. W ciągu kwietnia został również zredagowany i uzgodniony z kierownictwem KPP projekt odezwy, uzasadniającej zerwanie z PPS i utworzenie nowej partii, PPS Lewicy³⁹. Tego rodzaju posunięcie odpowiadało również ówczesnemu kursowi politycznemu Kominternu, który zwłaszcza od VI rozszerzonego plenum KW KM (17 lutego — 15 marca 1926) orientował się na współpracę w skali międzynarodowej z lewicowo-socjalistycznymi siłami, pomagając im w ideologicznym i organizacyjnym ukształtowaniu się⁴⁰.

W okresie bezpośrednich już przygotowań do ukonstytuowania się opozycji PPS w odrębną partię ogólnokrajowy kryzys polityczny osiągnął swój punkt kulminacyjny w przewrocie majowym. Radykalizujące się masy robotnicze wyszły na ulicę i częściowo wzięły udział w walce o władzę, wprawdzie pod komendą partii robotniczych, lecz — jak się już wkrótce okazało — bez korzyści dla klasy robotniczej.

III. UKONSTYTUOWANIE SIĘ I PIERWSZY OKRES DZIAŁALNOŚCI PPS LEWICY (CZERWIEC 1926 — LISTOPAD 1927)

W miarę ujawniania się prawdziwego oblicza nowego dyktatora wzmagало się w dołach PPS niezadowolenie z kierownictwa, które w ich oczach wzięło na siebie odpowiedzialność za skutki przewrotu majowego. W tym czasie zerwały z partią większe i mniejsze grupy w Łapach, Zebrzydowicach, na Górnym Śląsku i w okręgu łódzkim. Kierownictwo usiłowało opanować ferment metodami represji organizacyjnych i wyklu-

³⁷ AZHP, mikrof. 728/2, list z 3.V.1926. Konferencja odbyła się najprawdopodobniej w Krakowie.

³⁸ AZHP, 117/III—2/1926, poz. 1; list był równocześnie ogłoszony w Głosie Pracy nr 9, 19.IV.1926, s. 1.

³⁹ Relacje pika Z. Okręta i R. Gadomskiego.

⁴⁰ Stenograficzne sprawozdanie z obrad VI Rozszerzonego Plenum KW KM — zob. Internationale Presse-Korrespondenz 1926, nr 31, 36, 37, 40, 42, 44, 49, 52, 63, 68.

zeniem nieposłusznych. Wśród występujących bądź wykluczonych znaleźli się ludzie piastujący rozmaite stanowiska w hierarchii partyjnej, jak radny miejski w Łapach Świątkowski, wiceprzewodniczący komitetu partyjnego w Zebrzydowicach Wójtowicz, b. poseł do Sejmu Śląskiego Mokry, czy wreszcie centralny sekretarz związku chemicznego, członek KCZZ i zastępca przewodniczącego OKR PPS w Bielsku — Czuma⁴¹. Z kolei zaś uchwała KCZZ z 10 czerwca 1926 r. zabroniła kolportować w podległych jej związkach „Głos Pracy”⁴².

Nowe momenty, jakie zaznaczyły się w ruchu robotniczym, w połączeniu z omówionymi represjami, stały się punktem wyjścia dla kroku decydującego o dalszym kierunku rozwoju opozycji PPS. Jej działacze zwołali na 13 czerwca 1926 r. do Krakowa konferencję, w której wzięło udział 15 osób, reprezentujących grupy opozycyjne na Śląsku Cieszyńskim, w Krakowie i okolicach, Gliniku Mariampolskim i Lublinie. Ponadto byli obecni trzej przedstawiciele KPP, m.in. J. Hempel i H. Henrykowski. Uczestników konferencji, którzy byli członkami rozmaitego szczebla instancji bądź partyjnych PPS, bądź też związkowych w organizacjach zawodowych drukarzy, metalowców, robotników drzewnych, chemicznych i spożywczych, scharakteryzował Hempel jako „typy spokojnych, rozsądnych robociarzy galicyjskich, posiadających niewątpliwie szerokie wpływy, rozumujących bardzo trzeźwo w granicach głównie spraw zawodowych. Szersze zagadnienia polityczne mało ich poruszają, choć nastrój zdecydowanie opozycyjny wobec PPS ma u nich szerokie podstawy”⁴³. Konferencja przyjęła jednogłośnie uchwałę o całkowitym zerwaniu z PPS i utworzeniu nowej partii pod nazwą Polska Partia Socjalistyczna Lewica oraz dokonała wyboru jej Komitetu Wykonawczego⁴⁴. Zgodnie z odpowiednią uchwałą, wydana została 24 czerwca w Krakowie drukiem, podpisana przez 61 osób z ośrodków reprezentowanych na konferencji, odezwa, określająca linię politycznego działania nowej partii⁴⁵. Głównym hasłem i celem miała być „Walka o Niepodległą Polskę Socjalistyczną i uspołecznienie fabryk i kopalń, o reformę rolną bez odškodowania, przeciw zaprzędawaniu Polski w niewolę kapitału zagranicznego, walka o usunięcie dotychczasowego systemu społecznego, o rząd robotniczo-włościański”. Urzeczywistnienie tych zadań powinno nastąpić wyłącznie „przez masową, nieubłaganą walkę klasową”, prowadzoną przez masy pracujące „skupione w jednolitych szeregach”, przede wszystkim zaś przez „silne, jednolite związki zawodowe”. Wysuwając

⁴¹ AZHP, 158/XVIII/Łódź/1926/lipiec; Głos Pracy nr 17, 8 i 13, 20.VI.1926; Robotnik nr 151(2951), 3.VI.1926.

⁴² Robotnik nr 160(2960), 12.VI.1926.

⁴³ AZHP, mikrof. 728/2, list z 14.VI.1926.

⁴⁴ Konferencja odbyła się w mieszkaniu Różyckiego. Liczbę uczestników, rozmaicie podawaną w poszczególnych źródłach, przyjęto na podstawie pisanej w dzień po konferencji relacji Hempela. W skład wybranego wówczas KW weszli: Tadeusz Dymowski (Lublin), Franciszek Bartoszek (Czechowice), A. Czuma, Jan Sum (Glinik Mariampolski), Jan Maga (Bielsko), Albin Różycki (Kraków), Wojciech Mokry (G. Śląsk), Stanisław Piątkowski (Śląsk Cieszyński) oraz Władysław Pobożniak (Kraków). Przewodniczącym KW wybrano Dymowskiego, później objął po nim to stanowisko Bartoszek, sekr. gen. A. Czuma. Wszyscy wymienieni, poza Pobożniakiem, należeli poprzednio do PPS. AAN, I/5—3928 prot. konf. z 18.XII.1927; Robociarz nr 5, I.VIII.1926.

⁴⁵ AZHP, 117/III—2/1926, poz. 2; przedruk — Robociarz nr 1, 4.VII.1926.

ponadto wiele konkretnych zadań i postulatów, odezwa bliżej nie precyzowała swego stosunku do problematyki chłopskiej i narodowościowej, co odpowiadało horyzontowi politycznemu założycieli PPS Lewicy. Nowa partia przejmowała całą tradycję PPS do 1918 r. — co było krokiem wstecz w porównaniu z kwietniową odezwą lubelskich opozycjonistów — i uważała, iż błędy polityczne tej partii zaczęły się dopiero po odzyskaniu niepodległości, kiedy kierownictwo PPS, przeraziwszy się rewolucji w Rosji i w Niemczech, wyrzekło się działalności rewolucyjnej, zastępując ją odtąd taktyką ugody z rodzimą burżuazją. Odezwa mówiła również o pełnym zbiurokratyzowaniu PPS, bezideowości jej aparatu, tłumiącego wszelką myśl opozycyjną, oraz o zupełnym braku demokracji wewnątrzpartyjnej. 4 lipca, w tydzień po wydaniu odezwy, ukazał się pierwszy numer tygodnika „Robociarz“, oficjalnego organu partyjnego, obok którego miał odtąd „Głos Pracy“ spełniać zadanie zawodowego pisma nowej partii.

Sprecyzowaniem stanowiska wobec bieżących zagadnień życia politycznego i gospodarczego zajęło się plenarne posiedzenie Komitetu Wykonawczego PPS Lewicy, które odbyło się 24 lipca 1926 r. w Krakowie. Powzięte na nim uchwały⁴⁶ określiły rząd Bartla jako rząd jawnej dyktatury kapitalistów i obszarników, który poprzez uchwalone w Sejmie poprawki do konstytucji stawia pierwsze kroki w rozbudowie faszyzmu w Polsce. Jako bieżące zadanie wysunięto w związku z tym obronę resztek demokracji i zorganizowanie w tym celu wspólnego frontu wszystkich organizacji robotniczych i chłopskich oraz narodów uciskanych przeciwko dyktaturze i ofensywie kapitalistycznej, walkę o rząd robotniczo-chłopski. Uchwały plenum uznały również — pod wpływem krytyki ze strony KPP — „całkowite prawo do narodowego samookreślenia, całkowitą wolność dla narodów ujarzmionych“, zapowiadając ze swej strony bezwzględna walkę z uciskiem narodowym. Rezolucja w sprawie taktyki w ruchu zawodowym wyrażała się — podobnie jak KPP — za utrzymaniem jedności klasowego ruchu zawodowego, jego umasowieniem i zaprowadzeniem w nim demokracji wewnętrznej oraz zapowiadała walkę o zjednoczenie Międzynarodowej Federacji Związków Zawodowych (Międzynarodówki Amsterdamskiej) i Czerwonej Międzynarodówki Związków Zawodowych (Profinternu). Jeśli uchwały polityczne zostały przyjęte po ożywionej, lecz nie wykazującej rozbieżności dyskusji, to w sprawie taktyki zawodowej zaznaczyły się również poglądy odmienne od uchwalonej rezolucji. Część członków plenum uważała, iż w ruchu zawodowym nie należy ograniczać się do obrony przed atakami PPS na jedność związków zawodowych, lecz trzeba prowadzić ze swej strony ofensywę, grupować organizacje wykluczone z KCZZ oraz elementy niezadowolone. Stanowisko takie prowadziło w konsekwencji do rozłamu w ruchu zawodowym. Różnice poglądów w tej dziedzinie okazały się na tyle trwałe, iż w rok później poddała konferencja PPS Lewicy w Krakowie (11—12 września 1927 r.) zagadnienie jedności związków zawodowych pod dyskusję ogólnopartyjną⁴⁷.

Ponadto powzięto plenum uchwały w sprawie udziału w akcji walki

⁴⁶ Robociarz nr 5, I.VIII.1926; niektóre szczegóły przebiegu plenum — AZHP, mikrof. 728/2, list z 26.VII.1926.

⁴⁷ AAN, I/5—3928, okólnik z 21.XI.1927.

o amnestię dla więźniów politycznych oraz wezwało robotników do udzielenia poparcia, w tym również materialnego, strajkującym górnikom angielskim.

Robotnicy wstępujący do PPS Lewicy chcieli wiedzieć, na czym polega różnica pomiędzy nią a poprzednio już istniejącymi partiami robotniczymi. Wymagało to opracowania własnego programu. Pierwszym i na dłuższy czas — do końca 1928 r. — jedynym krokiem ku temu było ogłoszenie w „Robociarzu“ tez programowych⁴⁸. Określały one PPS Lewicę jako partię o światopoglądzie marksistowskim, która „skupia rewolucyjne żywioły klasy robotniczej i biedoty wiejskiej“ do walki zarówno o ich codzienne interesy i potrzeby, jak też do walki o obalenie ustroju kapitalistycznego. Partia, „nie należąc do żadnej z istniejących międzynarodówek, uważa się za oddział międzynarodowego obozu robotniczego, walczącego w każdym kraju o zdobycie władzy przez robotników i chłopów, o ustrój socjalistyczny — oddział zobowiązany wyciągnąć wnioski teoretyczne i praktyczne z hasła «Proletariusze wszystkich krajów łączcie się!»“.

Zarówno wspomniane podstawowe dokumenty partyjne, jak i ogłaszane w „Robociarzu“ w ciągu pierwszego roku istnienia partii artykuły na tematy bieżące nie precyzowały stanowiska wobec takich węzłowych zagadnień ówczesnego ruchu robotniczego, jak sprawa sojuszu robotniczo-chłopskiego, prawo do samookreślenia aż do oderwania się dla narodów przez Polskę podbitych, stosunek do państwa burżuazyjnego i obrony jego granic, problem demokracji i dyktatury, stosunek do ZSRR czy problem imperializmu. Niezwracanie uwagi na tego rodzaju problemy ogólniejszą świadczyło o braku zainteresowania w partii dla zagadnień bardziej teoretycznych, co wynikało ze wspomnianego już horyzontu politycznego jej działaczy. Pozostawało to również w związku z nieprzewyciężeniem poglądów i nawyków myślowych wyniesionych z PPS, gdzie istniał zupełny brak zainteresowania dla teorii socjalistycznej. Pepesowski sposób myślenia dawał o sobie znać w początkowym okresie również w niektórych sformułowaniach „Robociarza“, które można było zinterpretować w sensie wspólności interesów klasy robotniczej z państwem burżuazyjnym, uznawania walki Legionów jako ważnego czynnika w odzyskaniu niepodległości itp.⁴⁹ Podobnie nawiązywały tezy programowe do przeszłych walk PPS Frakcji Rewolucyjnej o niepodległość.

Niewypowiadanie się w wyżej przytoczonych zagadnieniach teoretycznych i taktycznych wynikało również w pewnym stopniu z aspiracji części przywódców nowej partii, zwłaszcza Czumy i Różyckiego, do wypracowania własnej ideologii i zajęcia w polskim ruchu robotniczym pozycji samodzielnej⁵⁰, różniącej się od stanowiska zarówno PPS, jak i KPP. Zgodnie z tym uważała się więc PPS Lewica za kontynuator-

⁴⁸ Robociarz nr 6, 8.VIII.1926; autorem tez miał być Różycki. Tezy programowe formalnie były opublikowane jako projekt, poddany pod dyskusję partyjną, do której jednak nie doszło.

⁴⁹ Stosunkiem PPS Lewicy do zagadnień ideologicznych zajął się szczegółowo Czerwony Sztandar nr 9 (31), 7.XI.1926, s. 4—5, art. Jeszcze jeden rozłam w PPS. Tamże przytoczono szereg przykładów niezręcznych, czy dających się dwuznacznie zinterpretować sformułowań publicystyki PPS Lewicy.

⁵⁰ AZHP, mikrof. 728/2, list z 14.VI.1926.

kę pierwszej PPS Lewicy w tym sensie — jak się wyraził Różycki — „że PPS Lewica objęła w spadku dobrą tradycję Lewicy PPS z lat 1906—1909 i odrzuca błędne zasady i błędną taktykę ślepej SDKPiL”⁵¹. Nabierało to wymowy w sytuacji, kiedy KPP, będąca formalnie kontynuatorką w równym stopniu SDKPiL co pierwszej PPS Lewicy, odnosiła się do tradycji tej ostatniej wyraźnie negatywnie⁵². Z tendencji do odgrywania samodzielnej roli politycznej i uzyskania mandatów poselskich do Sejmu wynikało np. dążenie Czumy do organizowania członków w organizacje terytorialne, odpowiadające sejmowym okręgom wyborczym, a nie w koła fabryczne⁵³, jak to czyniła rewolucyjna lewica, czy też podkreślanie, że wysuwane przez PPS Lewicę hasło Niepodległej Polski Socjalistycznej jest jakościowo odmienne i różne od hasła Polskiej Republiki Rad itp.⁵⁴

Natychmiast po ukonstytuowaniu się na konferencji w Krakowie, utworzono sekretariat generalny, początkowo w Olszynie Dolnej (Śląsk Cieszyński), od czerwca 1927 r. przeniesiony do Krakowa, i przystąpiono do pracy organizacyjnej w terenie, przede wszystkim na Śląsku Cieszyńskim. Do partii przeszły tam natychmiast w całości — wraz ze sztandarami — organizacje PPS z Mikuszowic, Lipnicy, Czechowic i Andrychowa wielu członków PPS w Białej, Wadowicach, Leszczynach, Goleiszowie, Wapienicach, nieco później powstały placówki w Żywcu i Węgierskiej Górcie. Na innych terenach powstawały komitety PPS Lewicy przede wszystkim tam, gdzie poprzednio istniały już grupy opozycji, a więc w Krakowie, gdzie miejscowa organizacja liczyła tuż po utworzeniu 150 członków i posiadała duże wpływy w związkach piekarzy, metalowców, drukarzy oraz robotników drzewnych, budowlanych i chemicznych. Komitety miejscowe powstały również w innych miejscowościach zach. Małopolski: w Trzebini, Chrzanowie i Jaworznie oraz w Nowym Sączu. W ciągu lipca założono na Górnym Śląsku organizacje partyjne w 6 miejscowościach powiatu rybnickiego oraz w Tarnowskich Górach, również nieduża tamtejsza Partia Pracy (secesja z NSPP) przyłączyła się do PPS Lewicy. Już pod koniec czerwca rozpoczęła PPS Lewica działalność na terenie Lublina, nieco później w Lubartowie, a w sierpniu w cementowni „Firlej” pod Rejowcem. W kwietniu 1927 r. powstał z byłych członków NPKh kolo partyjne w Biłgoraju⁵⁵. Nieco później zaczęła młoda partia przechodzić na nowe tereny, gdzie bazą operacyjną były dla niej miejscowe oddziały związku chemicznego. W listopadzie powstały placówki w Będzinie, Sosnowcu i Zawierciu. Już w sierpniu istniały w okręgu podwarszawskim komitety miejscowe

⁵¹ Art. J.S., *Swój o swoich*, *Socjalista* nr 5, 12.XII.1927; do pierwszej PPS Lewicy nawiązywała również pierwszomajowa odezwa Kom. Okr. PPS Lewicy Zagłębia Dąbrowskiego z 1927 r., *AZHP*, 117/IV—3/*Zagl. Dąbr.*, poz. 1.

⁵² Nieco później ustosunkowała się KPP niezmiernie ostro i negatywnie do książki *Besema* (B. Szapiró), *Tadeusz Rechniewski*, zawierającej pozytywną ocenę pierwszej PPS Lewicy. Zob. art. M. F. *Szkodliwa książka*, *Nowiny* nr 7 13.III.1927.

⁵³ *AZHP*, mikrof. 728/2, list z 18.X.1926.

⁵⁴ *A. Czuma*, *Dlaczego wystąpiłem z PPS*, *Robociarz* nr 3, 18.VII.1926, *AZHP*, FI/954, poz 4, k. 14—16.

⁵⁵ *APKr*, *UWKr* 61, pl. 19, k. 216; *AMSW*, *UWPom* 3, *Sprawozd. z dział. PPS Lewicy* do 30.IX.1927, k. 1—3; *SGKr* 32, k. 1—3; *UWLub* 47, k. 146—147, 400; *AZHP*, mikrof. 728/2, list z 26.VII.1926; *Robociarz* 1926, nr 2—7, *passim*; *Buszko i in.*, op. cit., s. 105.

w Pruszkowie, gdzie wstąpiło wielu kolejarzy i członków TUR oraz w Mińsku Mazowieckim, Tarczynie, Nowym Dworze, Otwocku, Grodzisku, Błoniu i Wołominie. Natomiast w samej Warszawie próby rozpoczęcia działalności organizacyjnej przez urządzenie publicznego odczytu (26 września 1926) zostały uniemożliwione przez bojówkę PPS. Dopiero w lutym 1927 r. udało się tam zorganizować placówkę, na czele której stanął początkowo Leon Jankowski. Od września istniała organizacja w Radomiu, w listopadzie powstała organizacja w Łodzi. W tym czasie zorganizowali się też jej zwolennicy w Radomsku i Piotrkowie. Począwszy od września powstają komitety lokalne w kilku innych miejscowościach, mianowicie w Brześciu, Białymstoku, Supraślu, Łapach, Starosielcach, Wilnie i Stanisławowie⁵⁶. W pierwszych tygodniach istnienia PPS Lewicy liczone się z możliwością przystąpienia do niej nawet działacze centralnego aktywu PPS, jak poseł Adamek (G. Śląsk) czy członek Rady Naczelnej tej partii Berger (Zagłębie Dąbrowskie), a dwaj wybitni działacze ruchu zawodowego, członek KCZZ Gonerko oraz Neubauer (komunalni, Warszawa), mówili wyraźnie o swych sympatiach dla nowej partii⁵⁷.

Dalszy rozwój sieci organizacyjnej nastąpił w 1927 r., szczególnie w okręgu łódzkim, podwarszawskim oraz lwowskim. Powstała też wówczas pierwsza organizacja na terenie Wielkopolski, w Strzelnie. W marcu 1927 r. podjął KW pierwszą, bezowocną jeszcze, próbę zorganizowania Sekcji Młodzieży⁵⁸. Ogólna liczba członków w połowie października wynosiła 1400 osób, w grudniu 1926 r. wzrosła do 1900, a pod koniec 1927 r. do 8000⁵⁹. „Robociarz“ zwiększył swój nakład z 4000 egzemplarzy w 1926 r. do 7500 w połowie 1927 r., nakład „Głosu Pracy” wahał się w granicach 3 do 4000 egzemplarzy⁶⁰.

Większość członków stanowili aktywiści ruchu zawodowego, robotnicy, którzy w przeważającej mierze należeli poprzednio do PPS. Przejście z niej elementu robotniczego do nowej organizacji politycznej wytworzyło nawet na pewien czas sytuację, w której — jak donoszą źródła polityczne — wydawało się, że „PPS może zostać zdegradowana do partii małowplywowej, skupiającej dookoła siebie grupę inteligencji, oraz nie odgrywającej poważniejszej roli w ruchu politycznym proletariatu”⁶¹. Niemal wyłącznie robotniczy skład PPS Lewicy miał dla niej pewne ujemne następstwa. Dotkliwie bowiem odczuwany brak kadr inteligentnych utrudniał prace organizacyjne (obsługiwanie wieców, konferencji itp.)⁶². Do końca 1927 r. faktyczne kierownictwo centralne stanowił nie Komitet Wykonawczy, który się niezmiernie rzadko zbierał, lecz sekretarz generalny (Czuma) oraz w pewnym stopniu redaktor „Robociarza” (Różycki) i skarbnik. Kierownictwo swe urzeczywistniał Czuma w sposób

⁵⁶ AZHP, 117/II—1/1926, poz. 1; 267/I—5; 279/II—2; 158/XVIII Kielce — Radom 1926, poz. 1, k. 2; 158/XVIII/Warszawa—Podm./1926/sierpień; 158/XVIII/Piotrków—Częstochowa/1926/listopad; mikrof. 728/22, list z 18.X.1926; Robociarz 1926, nr 2—7 AMSW, UW Lub 47, k. 539; Kom. Inf. nr 11, 12, 14, 16 z 1927.

⁵⁷ AZHP, mikrof. 728/2, list z 12.VII.1926.

⁵⁸ AMSW, SGKr 32, k. 38; AAN, I/5—3928, pismo z 2.III.1927.

⁵⁹ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd, k. 92; Protokoły IV Zjazdu KPP, poz. 3; mikrof. 728/2, list z 18.X.1926.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ AMSW, Kom. Inf. 18.IV.1927, nr 18.

⁶² AZHP, mikrof. 728/2, list z 18.X.1926.

niemal dyktatorski, licząc się tylko w pewnym stopniu ze zdaniem łącznika ze strony KC KPP, którym był przeważnie J. Dutlinger. Kilkakrotnie w ciągu 1927 r. wyznaczany termin kongresu partyjnego był kolejno odwoływany z przyczyn natury technicznej oraz na skutek aresztów działaczy. Prawdopodobnie jednak na odwoływanie kongresu wpływały również obawy przed jego wynikami, w związku z rosnącym oporem wobec autokratycznego kierownictwa Czумы, zaś od końca 1927 r. również w związku z tarciami w grupie kierowniczej, na tle sprawy dalszego kierunku polityki partyjnej⁶³. W ciągu 1926 i 1927 r. represje polityczne w stosunku do PPS Lewicy ograniczały się — poza kilku aresztowaniami — głównie do licznych przypadków nieudzielania zezwoleń na publiczne zebrania i wiece bądź ich rozwiązywania pod różnymi pretekstami⁶⁴.

W miarę rozwoju organizacyjnego i rozszerzania swych wpływów partia przechodziła stopniowo od oderwanego propagandyzmu i krytyki PPS do konkretnej działalności w środowisku robotniczym. Zdobyła ona w początkach 1927 r. znaczne wpływy w ruchu zawodowym na terenie województw: śląskiego, krakowskiego, warszawskiego, białostockiego, wileńskiego i stanisławowskiego. Rozwinęła też ożywioną działalność wśród kolejarzy, dla których wydała kilka jednodniówek („Nasz sygnał“, „Sygnał“, „Kolejarz“, „Sygnał Kolejarski“)⁶⁵. Kiedy zaś w związku z wyraźną od września 1926 r. poprawą sytuacji gospodarczej zaczęły się w klasie robotniczej rozlegać żądania podwyżki płac i zaznaczył się przyływ fali strajkowej, PPS Lewica występowała za pogłębieniem i rozszerzeniem już prowadzonych strajków oraz podnoszeniem przez propagandę bojowości mas. Na wiecach i zebraniach przeprowadzała ona uchwały domagające się od KCZZ zorganizowania strajku powszechnego o podwyżkę płac i przywrócenia — tam gdzie został naruszony — ośmiogodzinnego dnia pracy⁶⁶. Współ z związkiem chemicznym kierowała ona strajkiem robotników naftowych (2—12 grudnia 1926), który był jednym z pierwszych większych strajków po przewrocie majowym, oraz wzięła czynny udział w strajku włóknarzy łódzkich (8—20 marca 1927), w toku którego ostro atakowała taktykę strajkową PPS, zarzucając jej ugodowe stanowisko wobec fabrykantów oraz skłonność do poddawania się arbitrażowi rządowemu. W niektórych przypadkach prowadziła partia mniejsze, lokalne akcje strajkowe na własną rękę⁶⁷. Udzielała też w ciągu 1927 r. poparcia lewicy górników i metalowców w jej walce o podwyżkę płac⁶⁸.

W stosunku do bezrobotnych, których liczba utrzymywała się w latach 1926—1927 na poziomie 200 tys. osób, dążyła PPS Lewica do ich zorganizowania w komitetach terenowych i przy związkach zawodowych.

⁶³ Cz. Legomski, O połączeniu PPS Lewicy z Niezależnymi, Przedwiośnie nr 12(35) 25.VII.1930.

⁶⁴ AMSW, UWPom 3, Sprawozd. z działalności PPS Lewicy do 30.IX.1927, s. 24—25.

⁶⁵ AAN, I/5—3405.

⁶⁶ AAN, I/5—3928, okólnik z 11.III.1927; Uchwały KW PPS Lewicy z 22.III.1927, Czerwony Robociarz, V.1927.

⁶⁷ Strajk naftowy — Robotnik Chemiczny 1927 nr 1; strajk włóknarzy — AMSW, Kom. Inf. 1927, nr 15, 16; inne — Robociarz nr 15, 31.VII.1927.

⁶⁸ Robociarz nr 3, 23.I.1927; nr 21, 2.X.1927.

Wysuwała żądanie rozciągnięcia ustawowej pomocy dla bezrobotnych na wszystkie kategorie bezrobotnych i na cały okres ich bezrobocia oraz przyznania im szeregu innych ulg (zwolnienie od opłaty komornego, bezpłatna pomoc lekarska)⁶⁹.

Wybory do Kas Chorych, a następnie przeprowadzone w ciągu 1927 r. wybory do rad miejskich na terenie b. zaboru rosyjskiego i Galicji Wschodniej, umożliwiły PPS Lewicy wkroczenie na szerszą arenę życia politycznego. W toku kampanii przedwyborczych zaznajamiała ona ze swymi hasłami, a niejednokrotnie i z faktem swego istnienia, szerokie masy ludności. Partia występowała w wyborach na ogół w blokach wyborczych wspólnie z KPP, często również z NSPP, Poalej Sjon Lewicą, a na terenach zachodnioukraińskich również z Selrobem. Pierwszym krokiem w tej dziedzinie był udział w wyborach do Rady Kasy Chorych w Krakowie (7 sierpnia 1926), kiedy działacze PPS Lewicy figurowali na liście Bloku Lewicy Związków Zawodowych, zgłoszonej wspólnie przez KPP, NSPP, Poalej Sjon Lewicę i NPCh. Wspólna lista zebrała 10% ogólnej liczby oddanych głosów i zdobyła 6 mandatów (na 60), z których dwa przypadły działaczom PPS Lewicy: W. Pobożniakowi i W. Kwietniewskiemu⁷⁰. Z innych kampanii wyborczych drugiej połowy 1926 r., w których PPS Lewica wzięła udział, przytoczyć wypada wybory gminne na Górnym Śląsku (14 września 1926), gdzie wystąpiła w bloku o podobnym składzie co w Krakowie i uzyskała 6 mandatów, oraz wybory do Rady Miejskiej w Brześciu (19 września 1926), w których zdobyła jeden mandat⁷¹.

Latem 1927 r. brała PPS Lewica udział w wyborach do rad miejskich na terenie woj. lubelskiego (Lubartów, Biłgoraj, Chełm, Krasnystaw), łódzkiego (Ozorków, Zgierz, Kalisz, Zduńska Wola) i warszawskiego (Błonie, Ciechanów, Pruszków) oraz w Wilnie, Stanisławowie, Rzeszowie, Stryju. Największy sukces odniosła w Pruszkowie (12 czerwca 1927), gdzie istniała jedna z najsilniejszych w kraju organizacji partyjnych, skupiająca w swych szeregach byłych członków PPS i TUR oraz licznych kolejarzy. Lista PPS Lewicy zajęła tam pierwsze miejsce pod względem ilości głosów i uzyskała 10 mandatów (na 24), a przywódca miejscowej organizacji partyjnej St. Berent został w następstwie tego wybrany wiceburmistrzem. W Warszawie i Łodzi zgłosiła PPS Lewica wspólnie z KPP listy, które zostały unieważnione. Obie partie wezwały wówczas swych zwolenników do demonstracyjnego głosowania na unieważnione listy⁷².

Kluczowym zagadnieniem strategii politycznej, jakie musiała od pierwszych dni swego istnienia nowa partia rozwiązać, było ułożenie stosunków z istniejącymi już partiami robotniczymi, w szczególności z największymi z nich, tj. z PPS i KPP. Z pierwszą — jak bywa z każdą secesją partyjną — ułożyły się one w sposób jednoznacznie wrogi. We wza-

⁶⁹ Głos Pracy nr 28, 29.VIII.1926; Robociarz nr 5, 6.II.1927; Czerwony Robociarz, V.1927.

⁷⁰ APKr, UWKr 61, pl. 19, k. 138—140; Głos Pracy nr 26, 15.VIII. 1926.

⁷¹ AMSW, SGKr 32, k. 9; Głos Pracy nr 32, 3.X.1926.

⁷² AMSW, UWLub 47, k. 402 i nast.; UWPom 3, Sprawozd. z działalności PPS Lewicy do 30.IX.1927, s. 20; Robociarz nr 11, 12, 5 i 26.VI.1927. W sprawie wyborów w Pruszkowie zob. szczegóły — Warszawa, Ref. Hist. Partii WKW PZPR, Wspomn. A. Wsockiego.

jemnej polemice nie szczędzono sobie jak najbardziej ciężkich zarzutów, a nawet osobistych obelg. Szczególnie uparcie głosiła PPS w swej prasie, że utworzenie nowej partii „... jest robotą komunistów i niezależnych [tj. NSPP — L.H.], którzy nazwą — PPS Lewica — usiłują wprowadzić w błąd robotników...“⁷³, przez co usiłowała powstrzymać przechodzenie do nowo utworzonej organizacji swych członków, wśród których istniały — nieraz mocno zakorzenione — uprzedzenia antykomunistyczne⁷⁴. W walce tej uciekała się PPS również do metod administracyjnych, jak wykluczanie ze znajdujących się pod jej wpływem związków zawodowych działaczy PPS Lewicy. Najdobitniej się tego rodzaju metody wyraziły w usunięciu związku chemicznego ze Związku Stowarzyszeń Zawodowych, poprzednio zaś Czumy ze stanowiska członka KCZZ oraz w utworzeniu konkurencyjnego, rozbijackiego Centralnego Związku Robotników Przemysłu Chemicznego⁷⁵.

Z KPP współpracowała PPS Lewica niemal od pierwszych chwil swego istnienia — jeszcze jako grupy opozycyjne w łonie PPS — następnie zaś wspólnie występowała w akcjach wyborczych, strajkowych, na terenie zawodowym itp. W wewnątrzpartyjnych okólnikach, chociaż zaznaczała istnienie pomiędzy dwiema partiami różnic natury zasadniczej, wysuwała jednak na pierwszy plan zagadnienie współpracy z KPP⁷⁶. Wewnątrz KPP istniało kilka poglądów na rolę PPS Lewicy i wzajemne stosunki pomiędzy obu partiami. Jeden z nich, reprezentowany m.in. przez J. Hempła, oparty był na założeniu, iż powinna ona być samodzielną organizacją, utrzymaną w granicach legalności i korzystającą tylko z pomocy i wskazówek KPP, lecz nie jej przybudówką⁷⁷. Skrajnie przeciwny był pogląd, upatrujący w PPS Lewicy organizację powołaną wyłącznie dla „wyrwania spod wpływów PPS prawicy tych elementów, które jeszcze za nią idą“, która „nie powinna się rozszerzać w kierunku zdobywania mas bezpartyjnych i konkurować w ten sposób z partią komunistyczną“. Zwolennicy tego kierunku wręcz uważali, iż z chwilą, kiedy PPS Lewica przeciągnie na swą stronę znaczniejsze odłamy zwolenników PPS — wówczas „należy ją [PPS Lewicę — L.H.] niezwłocznie zlikwidować i włączyć do KPP“⁷⁸.

Te sprzeczne poglądy starała się pogodzić uchwała wrześniowego plenum KC KPP (1926), która z jednej strony zalecała dopomóc w umaso-

⁷³ Notatka: Oszukańcza odezwa, Naprzód nr 151, 4.VII.1926.

⁷⁴ Walka z PPS Lewicą za pomocą propagandy antykomunistycznej przybrała szczególnie na sile w styczniu—lutym 1927 r., kiedy PPS, w związku z ujawnieniem przez policję uchwały wrześniowego plenum KC KPP o stosunku do PPS Lewicy, wydała kilkanaście tysięcy odezwy i ulotek na temat łączności PPS Lewicy z KPP, omawiała tę sprawę na zebraniach członkowskich i publicznych oraz w prasie partyjnej. AMSW, Kom. Inf. nr 12, 12.II.1927.

⁷⁵ AAN, I/5—3405; Robotniczy Przegląd Gospodarczy 1927, nr 7, s. 165.

⁷⁶ AAN, I/5—3928, okólnik z 18.VI.1927. wyjaśniał: „...dla ściśle określonych celów będziemy i w przyszłości występowali łącznie z komunistami, zachowując całkowitą niezależność i samodzielną organizację, co atoli nie może być rozumiane jako uzgodnienie programów obu partii“. Czuma uważał, iż robotnik galicyjski, na którym zamierzał przede wszystkim oprzeć swą partię, jest zdolny do rewolucyjnych porывów, lecz nie wytrzyma, m.in. z braku tego rodzaju tradycji, form długotrwałej działalności konspiracyjnej, właściwej ruchowi komunistycznemu w Polsce. Relacja pika Z. Okręta (w posiadaniu autora).

⁷⁷ AZHP, mikrof. 728/2, list z 14.VI.1926.

⁷⁸ AZHP, 158/XVIII/Łódź/1926/sierpień, k. 7.

wieniu PPS Lewicy jako partii lewicowo-socjalistycznej poprzez przyłączenie bezpartyjnych, z drugiej zaś zmierzała, by była ona we wszystkich ogniwach kierowana przez komunistyczne frakcje⁷⁹. Trudności w stosunkach pomiędzy obu partiami zarysowały się we współpracy w terenie, gdzie komórki partyjne KPP bardzo często nie rozumiały centralnych dyrektyw i patrzyły na PPS Lewicę jako na swą legalną ekspozyturę, której usiływały narzucić swą ideologię⁸⁰. KC KPP utrzymywał stałą łączność z przywódcami PPS Lewicy głównie poprzez H. Henrykowskiego i J. Dutlingera oraz drogą wspólnych narad w Sopocie i Gdańsku. Okazywał również młodej partii znaczną pomoc materialną oraz — wobec braku w PSS Lewicy wyrobionych kadr kierowniczych — używał jej niektórych działaczy, m.in. W. Kolskiego dla pracy w redakcji „Robociarza“ i „Głosu Pracy“⁸¹.

Odmienne niż z PPS czy KPP układały się stosunki PPS Lewicy z NSPP, wespół z którą w początkowych miesiącach swego istnienia wchodziła w Krakowie w skład Komitetu Akcji Jednolitego Frontu. Obie partie posiadały ponadto pewne styczne punkty, jak krytyka PPS, pozytywny stosunek do jednolitego frontu robotniczego itp., z czego wynikały również pewne nadzieje na doprowadzenie do połączenia obu partii. Po krótkim okresie współpracy przeszła jednak NSPP w listopadzie 1926 r. do ataku na PPS Lewicę, zarzucając jej brak własnej koncepcji politycznej i zależność od KPP⁸². PPS Lewica odpowiedziała na to z pewnym opóźnieniem, bo dopiero w marcu 1927 r., zalecając swym zwolnikom opanowywać wiece i odczyty NSPP i przeprowadzać na nich rezolucje o połączeniu obu partii. Odtąd pojawiły się również w „Robociarzu“ artykuły atakujące „niezależnych“⁸³.

Natomiast ściśła współpraca łączyła PPS Lewicę z NPCh, która nawet przekazała pierwszej szereg własnych placówek w środowiskach ro-

⁷⁹ Odpowiedni punkt uchwały brzmiał: „Dążyć do rozbudowy PPS Lewicy w wielką masową partię, która by obejmowała opozycyjnych członków PPS, jako też tych, co z PPS wystąpili i bezpartyjnych, którzy chcą szczerze walczyć przeciw zdrazieckim wodom ugody robotniczej, o codzienne potrzeby mas pracujących, o jedność ruchu zawodowego i przeciw dyktaturze kapitalistycznej Piłsudskiego” (AAN, I/5—3896). Egzemplarz tej uchwały, znaleziony przez policję w toku rewizji przeprowadzonej 15.I.1927 w konspiracyjnym lokalu Sekretariatu KC KPZB w Warszawie, był współcześnie opublikowany w prasie (Głos Prawdy nr 24, 25.I.1927; Robotnik nr 27(3185) 28.I.1927). Zarówno KPP, jak i PPS Lewica — by uniknąć represji policyjnych i nie dostarczyć władzom pretekstu do nich — zaprzeczały wówczas autentyczności tej uchwały, której prawdziwość została obecnie ustalona na podstawie materiałów wrześniowego plenum KC KPP (AZHP, mikrof. 22/22). W sprawie zorganizowania frakcji komunistycznych we wszystkich jednostkach organizacyjnych PPS Lewicy zapadła ponownie uchwała na listopadowym plenum KC KPP w 1926 r., w praktyce jednak nie została ona w pełni wykonana do początku 1929 r. AZHP, mikrof. 22/22 oraz 158 Materiały V Zjazdu KPP — Sprawozd. KC KPP.

⁸⁰ AZHP, 158/XVII Warszawa-Podm. 1926, sierpień.

⁸¹ AZHP, Dz. Wsp. 7943, s. 21; AMSW, SGKr 32, k. 37—39.

⁸² Któż z nas miał słuszość? Wygórowane nadzieje, Przedwiośnie nr 3(26), 7.XI.1926; Artykuły: Słpe naboże, Komedie jednościowo-zjednoczeniowe, W odpowiedzi Robociarzowi, Łamigłówka polityczna ibidem, nr 1, 6.III.1927; Socjalista 1927, nr 1 i 2 — szereg uszczypliwych notatek. Dla wyjaśnienia istotnego stosunku NSPP wobec PPS Lewicy — zob. pismo CKW NSPP z 23.VII.1926 do B. Drobnera, APKr, UWKr 61, pl. 19, k. 104.

⁸³ AAN, I/5—3928, okólnik z 11.III.1927; Robociarz nr 6, 13.II. 1927.

botniczych, pragnąc się ograniczyć do pracy wyłącznie wśród chłopów⁸⁴. „Robociarz“ ze swej strony występował w obronie Wojewódzkiego, kiedy temu „Głos Prawdy“ w sposób oszczerczy zarzucił prowokację, później zaś protestował przeciw delegalizacji NPCh, jak również białoruskiej Hromady, i publikował materiały jej klubu sejmowego⁸⁵.

W ciągu pierwszego roku istnienia partia nie określiła bliżej swego stosunku do żydowskich ugrupowań robotniczych, co pozostawało w związku z brakiem jakiegokolwiek własnej działalności w żydowskim środowisku robotniczym. Rzadkie wzmianki w okólnikach partyjnych, dotyczące Bundu, ograniczały się do zarzutu, iż jest „wiernym wasalem PPS“, natomiast z Poalej Sjon Lewicą sporadycznie uczestniczyła ona w blokach wyborczych.

Sprawa jednolitego frontu ugrupowań robotniczych (obejmującego również i PPS) nie była stawiana w dyrektywach partyjnych, w terenie natomiast zdarzały się sporadyczne wypadki stosowania tej taktyki, jak np. przy wyborach do Rady Gminnej w Niwce (Zagłębie Dąbrowskie) w połowie 1927 r.⁸⁶

PPS Lewica należała do Międzynarodowego Sekretariatu Walki o Amnestic dla Więźniów Politycznych, w którym brali udział przedstawiciele wszystkich lewicowych ugrupowań politycznych, utrzymywała przyjazne stosunki ze Stowarzyszeniem Wolnomyślicieli Polskich. W październiku 1927 r. weszli przedstawiciele partii w skład „Centralnego Komitetu dla wysłania delegacji robotników i chłopów do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich“⁸⁷.

IV. STOPNIOWA ZMIANA POLITYCZNEGO OBLICZA PARTII (GRUDZIEŃ 1927 — KWIECIEŃ 1929)

Pod koniec 1927 r., z upływem kadencji ciał ustawodawczych, życie polityczne w kraju stanęło pod znakiem rozpoczynającej się kampanii wyborczej. W związku z tym sprecyzowała PPS Lewica swój stosunek do demokracji burżuazyjnej, wskazując na jej ograniczoność i niemożliwość dokonania zmiany ustroju za pomocą aktu głosowania. Jednocześnie podkreślała konieczność wykorzystania rozpoczynającej się kampanii wyborczej dla podniesienia świadomości mas robotniczych na wyższy poziom⁸⁸.

⁸⁴ AZHP, 117/II—1/1926, poz. 1; AMSW, SGKr 32, k. 37.

⁸⁵ Robociarz 1927, nr 5, 6, 8, 10.

⁸⁶ Katowice, Arch. Ref. Hist. Partii KW PZPR, sygn. 7. Wspomnienia F. Skińskiego, k. 7.

⁸⁷ Warszawska Informacja Prasowa 1927, s. 490; Robociarz nr 5, 1.VIII.1926.

⁸⁸ „...prawo powszechnego głosowania w ustroju burżuazyjnym jest powszechnym oszustwem. Tak zwana demokracja burżuazyjna jest tak długo przez burżuazję tolerowana, jak długo celom burżuazji służy, z chwilą jednak, gdy świadomość mas pracujących... zaczyna ustrojowi kapitalistycznemu zagrażać, momentalnie zmienia burżuazja dotychczasowe formy panowania, znosi demokrację i zaprowadza otwartą dyktaturę... Przede wszystkim dlatego bierzemy udział w wyborach, że kampania wyborcza ułatwia propagowanie naszej ideologii i szerzenie agitacji organizacyjnej, następnie, że w czasie walki wyborczej możemy demaskować bankructwo ustroju kapitalistycznego... wreszcie, że w razie wyborczej walki mobilizujemy proletariat do nadchodzącej walki o całkowite wyzwolenie”. AAN, I/5—3928, okólnik z 23.XII.1927.

Na 18 grudnia 1927 została zwołana do Krakowa konferencja partyjna, w której wzięło udział 56 osób, delegatów z terenu, członków KW, oraz zaproszonych gości. Na konferencji starli się w dłuższej dyskusji zwolennicy utworzenia wspólnego bloku wyborczego wszystkich radykalnie lewicowych ugrupowań ze stronnikiem wystawienia — ze względów taktycznych — samodzielnej listy wyborczej i dopiero późniejszego, w toku kampanii wyborczej, zawarcia porozumień wyborczych. Przyjęta ostatecznie uchwała powierzała decyzję w sprawie taktyki wyborczej KW. Ponadto wybrano 11-osobowy Główny Komitet Wyborczy, powzięto szereg uchwał organizacyjnych oraz uzupełniono skład KW terenowymi działaczami, niemal wyłącznie komunistami⁸⁹. Zmiany w składzie KW były następstwem coraz liczniejszego wstępowania komunistów do terenowych kół partii i stopniowego ich opanowywania, co doprowadziło do zmiany układu sił wewnątrz PPS Lewicy i w konsekwencji do zmian — zwłaszcza później uwidoczniających się — w charakterze partii i jej taktyce. KW porozumiał się z kierownictwem pozostałych ugrupowań skrajnej lewicy (KPP, Selrob-Lewica, ZLCh „Samopomoc“, b. NPCh i b. Hromada) co do tego, iż wszystkie one będą zgłaszać odrębne państwowe i okręgowe listy kandydatów, przed samym zaś głosowaniem wezwą swych zwolenników do głosowania na tę spośród ich list, która posiadać będzie w danym okręgu szanse na zebranie największej liczby głosów⁹⁰. Lista państwowa PPS Lewicy została jednak 31 stycznia 1928 przez Główną Komisję Wyborczą unieważniona z powodu jakoby figurujących pod nią 150 podpisów osób nie mających praw wyborczych⁹¹. Niezależnie od tego, zgłosiła PPS Lewica w 20 okręgach wyborczych na terenie Małopolski, Śląska Cieszyńskiego, b. Kongresówki oraz w Poznaniu własne listy okręgowe, z których część również została unieważniona. Na Zachodniej Ukrainie zablokowała się partia z Selrobem-Lewica, zaś na Górnym Śląsku zgłosiła wspólnie z KPP listę pod nazwą Blok Jedności Robotniczo-Chłopskiej⁹². Tuż przed wyborami, zgodnie z ustaloną taktyką, wezwała PPS Lewica w szeregu okręgach (Warszawa, Łódź, Zagłębie Dąbrowskie i in.) do głosowania na sojusznicze listy, które ze swej strony poparły (np. w Krakowie i Poznaniu) jej listę⁹³. W okręgach, w których pozostały listy partii, nie zebrały one w wyborach do Sejmu (4 marca 1928), z wyjątkiem Poznania, poważniejszej ilości głosów. Jedyne sukces odniosła PPS Lewica w Poznaniu, gdzie głosowało na nią 11 946 osób⁹⁴. W tydzień później przy wyborach do Senatu (11 marca 1928) partia wycofała wszędzie swe listy. Znamienna była porażka w okręgu cieszyńskim, wadowickim i krakowskim. Na tych terenach, które uchodziły za twierdze partyjne, PPS uzyskała ponad dziesięciokrotnie większą liczbę głosów w porównaniu z PPS Lewicą. Cyfry głosów oddanych na listy tej

⁸⁹ AMSW, UW Lub 47, k. 861—865, protokół konferencji.

⁹⁰ AMSW, Kom. Inf. 1927, t. II, k. 658—659; AZHP, Dz. Wsp. 7943, k. 20.

⁹¹ Robociarz nr 7, 5.II.1928; tegoż dnia unieważniła Komisja również listy państwowe Zw. Siły Chłopskiej (b. NPCh) oraz Zjedn. Lew. Chł. „Samopomoc“.

⁹² AZHP, 158/IX/1928; AAN, I/5—209, pismo OL 1253; Warszawska Informacja Prasowa 1928, s. 64; Robociarz nr 4, 26.I.1928.

⁹³ AZHP, 162/IV—3/Kraków, poz. 1; 162/IV—2/1928, poz. 12; 162/IV—3/1928/Poznań, poz. 1; 158/IX/1928.

⁹⁴ Lista PPS Lewicy uzyskała w okręgu: częstochowskim — 2739 gł., cieszyńskim — 2132, krakowskim (miasto) — 1396, rzeszowskim — 1333, wadowickim — 950. T. i K. Rzepeccy, Sejm i Senat 1928—1933, Poznań 1928.

ostatniej nie są jednak miernikiem jej wpływów. gdyż w wielu okręgach głosowali przeciw jej zwolennicy — zgodnie z uzyskanymi wskazówkami — na inne listy radykalne. Kampania wyborcza przyczyniła się przede wszystkim do ożywienia działalności partyjnej. W okręgu warszawskim przystąpiono w związku z nią do organizowania kół młodzieży, kobiet, samokształceniowych⁹⁵. Przeprowadzono w całym kraju szereg konferencji partyjnych oraz imponującą swym rozmachem kampanię wiecową, w toku której mówcy partyjni dotarli do najbardziej głuchych zakątków kraju, przemawiając do setek tysięcy ludności⁹⁶. W okresie największego nasilenia akcji przedwyborczej ukazywał się „Robociarz“ dwa razy tygodniowo (22 stycznia — 26 lutego 1928), a nakład jego wzrósł z 7500 do 15 000 egzemplarzy⁹⁷. Działalność przedwyborcza napotykała liczne przeszkody, zarówno ze strony bojówek PPS, rozbijających wiece swego konkurenta, jak przede wszystkim ze strony władz bezpieczeństwa, które skonfiskowały platformę wyborczą i aresztowały szereg działaczy, na tydzień zaś przed wyborami (26 lutego 1928) uwięziły w Krakowie członków KW oraz kilku wybitniejszych aktywistów⁹⁸. Równocześnie kampania wyborcza ujawniła wobec mas ścisłą współpracę PPS Lewicy z KPP, stwarzając poniekąd dodatkową podstawę dla dalszych represji policyjnych.

Kiedy po wyborach partia powróciła do normalnej działalności, na pierwszy plan wysuwały się w związku z ożywieniem życia gospodarczego, akcje robotnicze o poprawę warunków pracy i podwyżkę płac. PPS Lewica brała czynny udział w akcji związanej z wypowiedzeniem 1 lipca 1928 umowy zbiorowej w górnictwie i wskazywała na dobrą koniunkturę w przemyśle górniczym, jako na czynnik sprzyjający pomyślnemu zakończeniu walki o podwyżkę płac. W związku z tym odbył się z jej inicjatywy w Katowicach kongres radców załogowych (24 czerwca 1928) oraz konferencja delegatów górników Zagłębia Dąbrowskiego i Chrzanowskiego w Jaworznie (17 czerwca 1928)⁹⁹. Zawarta wówczas przez związki górnicze umowa zbiorowa została później pod naciskiem mas przedterminowo wypowiedziana. W związku z tym rozwinęła w lutym i marcu 1929 r. partia wspólnie z Wolnymi Związkami Zawodowymi (WZZ) ożywioną działalność, szczególnie w Zagłębiu Chrzanowskim, zmierzając do ujęcia w swe ręce kampanii cennikowej i wykorzystania sytuacji dla umocnienia pozycji WZZ¹⁰⁰. W czasie wielkiego strajku włóknarzy okręgu łódzkiego (2—23 października 1928) wzięli miejscowi działacze PPS Lewicy czynny udział w Komitecie strajkowym, zaś KW poświęcił strajkowi szereg artykułów w „Robociarzu“ i wydał w formie dodatku do niego „Biuletyn Akcji“¹⁰¹. Partia organizowała też pomoc materialną dla strajkujących metalowców w Sanoku i Chorzowie (listo-

⁹⁵ AMSW, Kom. Inf. 1927, t. II, k. 603.

⁹⁶ Dane o kampanii wiecowej — Robociarz 1928 nr 2—8, 16 passim, AZHP, 158/XVII/Łódź/1928/ marzec, k. 3. Tekst platformy wyborczej — AZHP, 117/II—2/1928, poz. 1.

⁹⁷ AZHP, 158/I/1929, poz. 2.

⁹⁸ AMSW, SGKr 32, k. 152; UW Lub 48, Sprawozd. okresowe MSW, s. 54; Robociarz 1928, nr 7, 12, 13.

⁹⁹ AAN, I/5—209, pismo OL 1253; AZHP, 117, odezwy 1928.

¹⁰⁰ AMSW, SGKr 34, k. 108—109; SGKr 33, k. UWSl. 15a, k. 107; Robociarz nr 2, 8.III.1929.

¹⁰¹ AMSW, SGKr 34, k. 10; Robociarz nr 25, 15.X.1928.

pad — grudzień 1928). W strajku na „Fabloku“ (Pierwsza Fabryka Lokomotyw w Polsce S.A.) w Chorzowie odegrali jej działacze kierowniczą rolę. Znaczny był również udział PPS Lewicy w akcjach cennikowych w przemyśle metalowym na terenie Małopolski (listopad 1928) i Poznania (marzec 1929)¹⁰². Szczególnie ważną rolę odegrała ona w długotrwałym strajku w przedzalni „Wola“ w Warszawie. W ciągu jego trwania robotnicy zerwali z pozostającym pod wpływem PPS związkiem zawodowym i wybrali komitet strajkowy, którego działalnością kierował działacz PPS Lewicy Michał Augustyniak¹⁰³.

Zimą 1928/29 zwołała PPS Lewica w Warszawie, Poznaniu i Zagłębiu Dąbrowskim szereg wieców i masówek bezrobotnych, na których wysuwała żądania daleko idącej pomocy państwowej dla bezrobotnych. Z jej inicjatywy utworzono w tych miejscowościach komitety bezrobotnych, w których większość stanowili członkowie partii¹⁰⁴.

W okresie powyborczym wysuwał się na czoło zagadnień politycznych, stojących przed PPS Lewicą, problem stosunku do PPS, która w ciągu 1928 r. stopniowo przechodziła do zasadniczej opozycji wobec systemu rządów piłsudczykowskich i na tym tle przeżywała ostrą walkę wewnętrzną, zakończoną rozłamem i utworzeniem propiłsudczykowskiej, faszystującej PPS dawnej Frakcji Rewolucyjnej (17 października 1928). Rozłam ten, przeniesiony również na teren ruchu zawodowego, w pierwszej chwili poważnie zagroził nawet istnieniu PPS. Sytuacja taka, niosąca w sobie groźbę poważnego bezpośredniego wdarcia się elementów prosanacyjnych na teren robotniczy, wymagała od poszczególnych ugrupowań robotniczych zajęcia wyraźnego stanowiska. Z tego względu większość NSPP wstąpiła już w połowie 1928 r. do PPS, by wzmocnić w niej siły antypiłsudczykowskie. Również część aktyw i kierownictwa PPS Lewicy, szczególnie działacze poprzednio należący do PPS, zaczęli wyrażać wątpliwości co do celowości kontynuowania bezwzględnej walki z PPS. Niektórzy jej działacze, a równocześnie członkowie Zarządu Głównego ZZK (Bator, Świerkowski, Gryłowski) rozpoczęli rozmowy na temat współpracy z PPS Lewicą¹⁰⁵.

Tendencje do udzielenia poparcia PPS ze strony elementów bardziej lewicowych przejawiały się pod koniec 1928 r. dość szeroko, co znalazło wyraz m.in. w wyborach do rad miejskich w Sosnowcu i Dąbrowie Górniczej (18 listopada 1928), kiedy część zwolenników KPP, wobec unieważnienia własnych list, wbrew dyrektywom kierownictwa głosowała na PPS¹⁰⁶. Terenowe zaś organizacje PPS Lewicy w Krośnie, Siedlcach oraz

¹⁰² AMSW, SGKr 34, k. 16—17; AP Poznań, St. Pow. Kępińskie 2927, k. 284; AZHP, 117/III—1/1928/listopad, poz. 3.

¹⁰³ AMSW, Kom. Inf. 1929, t. I, k. 191, 211, 219, 260; AAN, I/5—3343a, Sprawozd. za I półr. 1929, s. 41; Robociarz nr 4, 21.IV.1929; Młody Robociarz 1.V.1929. Sprawozdanie OK KPP Warszawa-Miasto stwierdza: „W dużym stopniu dzięki PPS Lewicy udało się Lewicy Robotniczej tę akcję opanować“ AZHP, 158/XVIII/Warszawa/1929/luty, k. 20.

¹⁰⁴ AMSW, Kom. Inf. 1929, t. I, k. 230, 260, 275, 305; AP Poznań, St. Pow. Kępińskie 2927, k. 116, 248; Robociarz nr 2, 8.III. 1929, Wysuwane przez PPS Lewicę żądania w sprawie pomocy dla bezrobotnych — AZHP, 117/II—1/1929/luty, poz. 3.

¹⁰⁵ AZHP, Dz. Wsp. 7943, s. 39.

¹⁰⁶ Myśl nr 53, 26.XI.1928, s. 1—2, art. Wybory do Rady Miejskiej w Zagłębiu.

Białej Podlaskiej zgłosiły w tym czasie, przy wyborach do rad miejskich, wspólne z PPS listy kandydatów¹⁰⁷.

Większość kierownictwa PPS Lewicy, związana politycznie i organizacyjnie z KPP, w szczególności z jej frakcją mniejszościową, stała w tej sprawie na diametralnie przeciwnym stanowisku i oceniała poprzedzającą rozłam walkę wewnętrzną w PPS jako spór polegający na „odmiennym pojmowaniu roli obrońców dyktatury faszystowskiej“, zaś po rozłamie twierdziła, że PPS „ma na celu w dalszym ciągu spełniać swą socjalfaszystowską rolę obrońcy i sługi faszyzmu i burżuazji, stosując jednak radykalną frazeologię pseudodemokratyczną i pozorną opozycję wobec rządu“¹⁰⁸. Tego rodzaju ocena PPS określała z kolei taktykę również w ruchu zawodowym. W pierwszej połowie 1928 r. kontynuowała jeszcze PPS Lewica swą dotychczasową agitację za masowym wstępowaniem do klasowych związków zawodowych, by na ich terenie walczyć z ugodowymi przywódcami ruchu zawodowego i przeciwstawiała się tworzeniu nowych organizacji zawodowych, które by — jej zdaniem — „prowadziły żywot suchotniczy“¹⁰⁹. Pod wpływem jednak zachodzącej w międzynarodowym ruchu komunistycznym rewizji poglądów na sprawę jedności ruchu zawodowego dopuszczono już w czerwcu 1928 r. możliwość prowadzenia akcji ekonomicznych poza i wbrew związkom zawodowym¹¹⁰, co stanowiło praktycznie pierwszy krok na drodze ku organizowaniu odrębnych związków zawodowych. Logicznym zakończeniem tej ewolucji był przyjęty w lutym 1929 r. przez kierownictwo partyjne, zgodnie z uchwałami V plenum KC KPP (styczeń 1929), kurs na tworzenie rewolucyjnych związków zawodowych, co uzasadniono tym, że celem pozostających pod wpływem PPS organizacji zawodowych było jakoby „sfaszyzowanie związków zawodowych, walka z rewolucyjnymi robotnikami i chłopami, ułatwienie stabilizacji kapitalistycznej w Polsce“¹¹¹. Realizując tę nową taktykę, wzięła PPS Lewica na terenie Warszawy czynny udział w organizowaniu tzw. czerwonego Warszawskiego Związku Tramwajarzy i zwoływała konferencje w sprawie utworzenia analogicznych organizacji metalowców oraz elektryków. W Krakowie rozwinęła w tym kierunku ożywioną akcją wśród metalowców, krawców i stolarzy, a w Żyrardowie wzięła udział w organizowaniu tzw. bezkompromisowego związku włókniarzy. W Zagłębiu Dąbrowskim i Chrzanowskim zaś popierała prace organizacyjne górnośląskich Wolnych Związków Zawodowych — w których uzyskała silne wpływy — nad utworzeniem tu swych oddziałów¹¹². Stawiano sobie również zadanie opanowania Związku Zawodowego Robotników Rolnych, by poprzez niego wkroczyć na teren wiejski, w praktyce jednak nie rozwinięto na tym terenie żadnej

¹⁰⁷ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd, k. 106—107.

¹⁰⁸ AAN, I/5—3929, okólnik z 17.X.1928; AZHP, 117/II—1/1929/luty, poz. 2.

¹⁰⁹ AAN, I/5—3928 tezy z 21.XI.1927; Co to jest jednolity front związkowy, Nasz Zew, V.1928; por. też uchwałę konf. z 18.XII. 1927 — AMSW, UWlub 47, k. 865.

¹¹⁰ W czerwcu 1928 r. określa okólnik PPS Lewicy jako wręcz błędny pogląd „...że jedynie i wyłącznie zw. zawodowe mogą podejmować i przeprowadzać walki strajkowe. Tak w przyszłości być nie może” — AZHP, 117/II—1/1928/czerwiec, poz. 2.

¹¹¹ AZHP, 117/II—1/1929/luty, poz. 2.

¹¹² AAN, I/5—3406, meldunki nr 9, 10, 13; AMSW, SGKr 33, k. 21, 29; SGKr 34, k. 104; Do walki, VI.1929; Myśl nr 10(89), 10.III.1929.

znaczniejszej akcji, lecz ograniczono się do pomocy okazywanej ZLCh „Samopomoc”¹¹³.

Przemiany zachodzące w ciągu 1928 r. w PPS uwieńczono wyjściem z niej elementów piłsudczykowskich, z jednej strony, oraz zarysowujące się członkami PPS Lewicy do wywieszania flag i transparentów. Prowadzono bowiem i to zaostrzająca się z jej strony krytyka PPS, właśnie w sytuacji, kiedy ta — po usunięciu ze swych szeregów najbardziej prawniczych elementów — stawała się przedmiotem coraz ostrzejszych ataków ze strony rządu i obozu sanacyjnego, nie mogła znajdować wśród jej członków posłuchu. Na skutek tego ustał dopływ do PPS Lewicy nowych członków ze środowiska PPS-owskiego, które było dotąd główną bazą werbunkową dla niej. Przerwanie tego dopływu, a nawet powrót na niektórych terenach (Śląsk Cieszyński, Małopolska) znacznej części członków do PPS, z kolei pociągnęło za sobą w PPS Lewicy upadek znaczenia i wpływów przywódców wywodzących się ze środowiska PPS-owskiego i orientujących się na elementy lewicowo-socjalistyczne. Wzrósł natomiast na skutek tego wpływ i rola działaczy z KPP, posiadających oparcie w macierzystych organizacjach. W wyniku tych przesunięć w wewnątrzpartyjnym układzie sił PPS Lewica stopniowo przekształcała się w ciągu 1928 i na początku 1929 r. z partii samodzielnej i ściśle współpracującej z KPP w partię przez KPP kierowaną. Odpowiadało to również koncepcjom politycznym tzw. mniejszości KPP, która negatywnie się odnosiła do lewicowo-socjalistycznych nurtów, upatrując w nich główną przeszkodę w przeciaganiu mas na stronę ruchu komunistycznego. Zmiana w poglądach KPP na rolę PPS Lewicy wyraźnie wystąpiła w uchwale styczniowej narady KPP z 1929 r., która z gruntu zmieniając ustalone we wrześniu 1926 r. wytyczne w tej sprawie, stwierdzała: „PPS Lewica jest legalną, masową partią rewolucyjną, której taktyka i ideologia jest taktyką i ideologią komunistyczną. Jedyne formy taktyki i agitacji PPS Lewicy mogą i powinny mieć odrębny charakter”¹¹⁴. Zachodzące w partii przemiany spowodowały wycofanie się w drugiej połowie 1928 r. z działalności partyjnej Różyckiego oraz kilku pomniejszych działaczy, b. członków PPS (Wolas, Mokry, Boniakowski). Oznaczały one również zaniechanie wszelkich prób zajęcia przez PPS Lewicę samodzielnego stanowiska w życiu politycznym kraju i coraz pełniejszą adaptację haseł i taktyki KPP w duchu mało elastycznych poglądów jej frakcji mniejszościowej¹¹⁵.

W miarę jednak jak PPS Lewica stawała się, z jednej strony, partią masową, z drugiej zaś — partią, w której coraz większy odsetek stanowili komuniści i ich najbliżsi zwolennicy i sympatycy, wśród niektórych komunistów w kierownictwie PPS Lewicy pojawiły się tendencje do zerwania organizacyjnej zależności od KPP, co znalazło wyraz w proponowanej przez Legomskiego „próbie sił” obu partii. Wraz ze zwiększaniem się w PPS Lewicy wpływów komunistycznych okręgowe i dołowe

¹¹³ APKr, UWKr 61, pl. 19, k. 288—290, okólnik z 27.IV.1928; AMSW, SGKr 34, k. 49, 97; AZHP, FI/1068, poz. 1, s. 12.

¹¹⁴ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd, k. 108.

¹¹⁵ AMSW, SGKr 33, k. 30; AZHP, Sprawy Sądowe—Kraków K 1213/32, k. 281; AAN, U/5—3340, Trzecie okresowe sprawozd., s. 1.

organizacje KPP, zresztą wbrew intencjom swych instancji centralnych, zaczęły również coraz częściej wykorzystywać terenowe organizacje pierwszej dla swych organizacyjnych potrzeb konspiracyjnych, urządzając np. w lokalach partyjnych podpunkty i przyjazdówki bądź posługując się członkami PPS Lewicy do wywieszania flag i transparentów. Prowadziło to do nasilenia represji policyjnych i osłabienia organizacyjnego partii oraz niejednokrotnie wywoływało tarcia pomiędzy kierownictwem PPS Lewica a poszczególnymi instancjami KPP. Splot przytoczonych tu czynników wpływał ujemnie na rozwój organizacyjny partii i wywoływał tarcia wewnętrzne, niekiedy dość ostre.

Pierwszym tego przejawem był konflikt w kwietniu 1928 r. pomiędzy pruszkowską organizacją, kierowaną przez S. Berenta, a warszawskim Komitetem Okręgowym na tle działalności w pruszkowskiej Radzie Miejskiej frakcji PPS Lewicy. Komitet Okręgowy zarzucał organizacji pruszkowskiej oportunizm i „legalizm“, polegający na niedostatecznym, rzekomo, zwalczaniu przewidzianej w projekcie budżetu subwencji na Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP) i motywowaniu wniosku o skreślenie subwencji na policję względami oszczędnościowymi, a nie politycznymi. Był to typowy konflikt dotyczący form legalnego ujęcia ruchu rewolucyjnego. Przeżywały go w różnych okolicznościach już poprzednio zarówno Hromada i NPCh, jak i Selrob, lecz w PPS Lewicy nabrał on nieco później szczególnego rozgłosu, na skutek dążności obu stron do radykalnego rozstrzygnięcia go. Toteż chociaż w pierwotnej jego formie został on w październiku 1928 r. kompromisowo załagodzony, przybrał w pół roku później ogólniejszą i szczególnie ostrą formę¹¹⁶. Po aresztowaniu 28 stycznia 1929 r. Czumy, jednoosobowo sprawowane przez niego kierownictwo partii przejął trzyposobowy Sekretariat Generalny (F. Polka, R. Gadomski i A. Bem), który zaczął w pełni realizować wszystkie aktualne wytyczne KPP, zwłaszcza zaś uchwały jej V plenum (styczeń 1929), w tym również przyjęty wówczas nowy kurs w ruchu zawodowym, polegający na tworzeniu odrębnych związków zawodowych. Równocześnie dochodziło w Sekretariacie pomiędzy Bemem a pozostałymi jego członkami do ostrych starć, wynikających z odmiennych stanowisk wobec sporów frakcyjnych w KPP. Różnice te sprowadzały się w praktyce do odmiennych poglądów na sprawę zachowania legalności, na co Bem kładł silny nacisk, oraz na stopień autonomii partyjnej orga-

¹¹⁶ AMSW, Kom. Inf. 1929, t. I, k. 204—205; Robociarz nr 26, 11.XI.1928. W okresie kiedy już zerwał z PPS Lewicą, twierdził Czuma, jakoby poważne różnice pomiędzy niekomunistyczną częścią przywódców partyjnych a KPP ujawniły się już w 1927 r., w połowie zaś 1928 r. do zerwania wzajemnych stosunków nie doszło tylko dzięki temu, iż niektórzy spośród owej grupy działaczy spodziewali się, iż pod ich naciskiem nastąpi zmiana stanowiska KPP wobec tej partii. Miano wówczas zażądać zwołania szerszej konferencji dla uzgodnienia różnic. Do porozumienia jednak nie doszło, na skutek czego miała wspomniana grupa zdecydować się w styczniu 1929 r. na zerwanie łączności z KPP. Przeshodził temu wówczas areszt Czumy (A. Czuma, Rola..., op. cit., s. 20). Wersja powyższa budzić może pewne zastrzeżenia ze względu na stwierdzoną przez wszystkie pozostałe źródła współpracę Czumy z KPP do chwili aresztu pierwszego. Odnotować jednak należy również odosobniony przekaz policyjny o wystąpieniu Czumy na bliżej nie precyzowanej konferencji działaczy PPS Lewicy w Krakowie (8.I.1929) z szeregiem zarzutów pod adresem KPP (AMSW, SGKr 34, k. 99). Do genezy opozycji w PPS Lewicy — zob. AMSW, Kom. Inf. 1927, t. II, k. 521, 587.

nizacji młodzieżowej (Sekcji Młodzieży PPS Lewicy)¹¹⁷. Zarówno w tych sprawach, jak i w zagadnieniu stosunku do PPS, do jedności ruchu zawodowego, czy do demokracji burżuazyjnej, były poglądy Bema zbliżone do stanowiska lewicowo-socjalistycznego skrzydła partii. Działacze tego kierunku (Berent, Różycki, Mokry), po opanowaniu Sekretariatu Generalnego przez grupę komunistyczną, szybko porozumieli się pomiędzy sobą oraz z komunistą Legomskim, zwolennikiem usamodzielnienia się PPS Lewicy, i zaczęli domagać się zmiany stosunku wobec PPS (w sensie zaniechania atakowania jej), zachowania jedności ruchu zawodowego oraz zachowania legalności partii¹¹⁸.

Do ostatecznego starcia obu kierunków doszło na plenum KW w Krakowie (14—15 kwietnia 1929). Opozycja w osobach Legomskiego, Berenta, Mokrego i Różyckiego, który powrócił do pracy partyjnej, zaatakowała na plenum linię polityczną Sekretariatu, zwłaszcza za jego udział w tworzeniu nowych związków zawodowych. Uważali oni, że jedynie związki klasowe są zdolne przeciwstawić się atakom kapitalistów i rządu. Tworzenie zaś nowych, rewolucyjnych organizacji związkowych oznaczało — ich zdaniem — rozbijanie istniejących związków klasowych, co mogłoby tylko ułatwić działalność grupy Jaworowskiego (PPS d. Frakcja Rew.), zmierzającej do faszycyzacji ruchu zawodowego. Po ostrej dyskusji przyjęło plenum większością głosów zgłoszoną przez Jankowskiego rezolucję, określającą poglądy opozycji jako „prawicowe odchylenie“ i potępiającą jej działalność jako rozbijacką i oportunistyczną. Samych zaś opozycjonistów zawiesiło do kongresu partyjnego w prawach członkowskich. W odpowiedzi na to Różycki, Mokry i Legomski opuścili lokal, w którym odbywało się plenum, Berent zaś, jako przewodniczący Sądu Partyjnego, odczytał oświadczenie zawieszające w czynnościach Sekretariat Generalny i kilku innych działaczy partyjnych za rzekome naruszenia statutu i wytycznych działalności partyjnej. Następnego dnia utworzyli opozycjoniści, na mocy upoważnienia Berenta z racji wyżej podanej sprawowanej przezeń funkcji, własny Sekretariat Generalny¹¹⁹. Rozłam stał się faktem dokonany. Zaznaczyć należy, iż Bem, poparty przez łącznika KC KPP J. Dutlingera („Dudek”), dążył do załagodzenia konfliktu i utrzymania jedności partii. Dlatego na plenum przeciwstawił się wnioskowi Jankowskiego i proponował ograniczyć się do udzielenia opozycjonistom nagany i wyznaczenia im próbnego okresu dwumiesięcznego. Spór pomiędzy Bemem a Jankowskim został rozstrzygnięty w kierowniczych instancjach KPP na korzyść propozycji ostatniego¹²⁰.

Zmianom ideowo-politycznym PPS Lewicy w latach 1928—1929 towarzyszyły przesunięcia w zasięgu organizacyjnym. Nastąpił więc upadek wpływów na starych terenach partyjnych, gdzie większość członków stanowili b. PPS-owcy (Cieszyńskie, Kraków). Niemal zupełnie podupadł poprzednio silny okręg górnośląski oraz ośrodek lubelski. Poważnie wzrastała natomiast, począwszy od grudnia 1928 r., sieć partyjna w b. Kongresówce, gdzie inicjatorami tworzenia nowych placówek były

¹¹⁷ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd, k. 107—111, passim; AMSW, SGKr 33, k. 29.

¹¹⁸ AZHP, Dz. Wsp. 7943, s. 39.

¹¹⁹ AZHP, 117/II—1/1929/kwiecień, poz. 1—3; AMSW, SGKr 32, k. 67—69, 73—74, sygn. 34, k. 116—123; Do Walki, V.1929.

¹²⁰ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd.

z reguły instancje KPP. Na pierwsze miejsce wysunął się tu okręg łódzki, w którym komitety PPS Lewicy zostały utworzone we wszystkich ośrodkach przemysłowych (Łódź, Zgierz, Pabianice, Ozorków, Tomaszów, Piotrków, Częstochowa, Radomsko itd.). Partia znacznie zwiększyła swój stan posiadania w borysławskim, bitkowskim i krośnieńskim zagłębiach naftowych. Wzmocniła się również na Wileńszczyźnie. Dużym osiągnięciem było wkroczenie na teren Poznańskiego, gdzie w grudniu 1927 r. powstała z inicjatywy Bema silna organizacja partyjna w samym Poznaniu, a następnie placówki w Szamotułach i Gnieźnie, jak również utworzenie w styczniu 1929 r. organizacji w Grudziądzu na Pomorzu. Pod koniec stycznia 1929 r. odżyła z inicjatywy KPP organizacja lubelska, która stała się niebawem jedną z bardziej licznych. Poprzedni działacze PPS Lewicy nie brali jednak udziału w jej pracach¹²¹. W toku strajku na Woli poważnie wzmocniła się również organizacja miejska w Warszawie.

Poważnym osiągnięciem organizacyjnym było zorganizowanie — w wyniku szeroko przeprowadzonej w marcu 1928 r. kampanii — większej liczby kobiet na terenie Łodzi, okręgu warszawskiego oraz Zachodniej Ukrainie¹²². W marcu 1928 r. powołano również do życia, w porozumieniu z kierownictwem ZMK, ogólnokrajową Sekcję Młodzieży PPS Lewica, która już 5—6 sierpnia tego roku zwołała do Krakowa swój ogólnokrajowy zjazd z udziałem 32 delegatów z kilku okręgów¹²³.

Mimo znacznej płynności masy członkowskiej, liczba członków partii pozostawała w ciągu 1928 r. na poziomie osiągniętym w grudniu 1927 r. i wynosiła 8000 osób. Wśród nich robotnicy stanowili na ziemiach etnograficznie polskich 90%, zaś na Zachodniej Ukrainie i Białorusi 60—70%. Reszta członków składała się z chałupników i najemnych rzemieślników. Nadal znikoma była w partii liczba inteligencji¹²⁴.

Rok 1928 przyniósł zaostrzenie represji policyjnych w stosunku do PPS Lewicy, liczne aresztowania jej członków oraz wzmocnioną obserwację ze strony władz bezpieczeństwa¹²⁵. W grudniu 1927 r. stała również na porządku dziennym sprawa delegalizacji, do czego jednak nie doszło. Władze bowiem uważały, iż łatwiej mogą ujawnić plany organizacji legalnej niż nielegalnej¹²⁶. Być może brano również pod uwagę możliwość wywierania nacisku na PPS za pomocą groźby umożliwienia PPS Lewicy większej wolności ruchów.

¹²¹ AAN, I/5—3340, Trzecie okresowe sprawozd., s. 22—24; I/5—167, t. I—1 prot. pos. powiat. z 5.VII i 6.XI.1928 oraz 31.V.1929; AZHP, 158/XVIII/Łódź/1928/styczeń; 158/XVIII/Warszawa/1929/luty, k. 20; AMSW, UW Lub 47, k. 5—6, 94, 220, 890; AZHP, FI/954, poz. 4, k. 22; FI/1422, poz. 1, k. 11; AP Poznań, St. Pow. Kępińskie 2927, k. 52, 53, 89, 116, 219, 715—716; AP Bydgoszcz, Miejski Urząd Policyjny w Bydgoszczy rep. 100, nr 992, k. 10, 22, 61, 138, 153, 165, 168; Robociarz 1928, passim; D. Steyer, PPS Lewica..., op. cit., passim.

¹²² AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd.

¹²³ AMSW, SGKr 32, k. 222—240; Młody Robociarz, VIII.1928.

¹²⁴ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd, k. 92; przytaczane w prasie PPS Lewicy znacznie wyższe liczby członków były oparte wyłącznie na danych o ilości zarejestrowanych od chwili utworzenia partii członków, bez uwzględnienia osób, które w międzyczasie z niej wystąpiły.

¹²⁵ AMSW, UW Lub 48. Drugie okresowe sprawozd., k. 54—55; AAN, I/5—3340, Trzecie okresowe sprawozd., s. 37—40 oraz Czwarte okresowe sprawozd., s. 58—63.

¹²⁶ AP Lublin, St. Pow. Hrubieszowskie 89, k. 14.

V. OSTATNI OKRES DZIAŁALNOŚCI (KWIECIEŃ 1929 — STYCZEŃ 1931)

Czołowym organizacyjno-politycznym zadaniem, przed jakim stanął rozszerzony na plenum kwietniowym do pięciu osób Sekretariat Generalny (Bem, Gadowski, Jankowski, Polka, Spałek), było przezwycięzenie rozłamu w partii. Wydane w ciągu kilku najbliższych po plenum dni komunikaty i odezwy¹²⁷ informowały członków o przebiegu plenum i powziętej na nim uchwale, stwierdzającej prawicowe odchylenie u czterech rozłamowców, a także o zawieszeniu ich w prawach członkowskich. Sekretariat wzywał również członków partii i ogół robotników do przeciwstawienia się wszelkim próbom rozłamowym. Równocześnie przeprowadził ożywioną akcję w terenie. Już w najbliższą po omawianych wydarzeniach niedzielę (21 kwietnia 1929) odbyły się w większości okręgów bądź nadzwyczajne konferencje okręgowe, bądź też plenarne posiedzenia komitetów okręgowych, jak również walne zebrania wielu lokalnych organizacji partyjnych i młodzieżowych. Wszędzie uchwalano rezolucje potępiające rozłamowców¹²⁸. Ci zaś, w wydanych przez siebie okólnikach i odezwach¹²⁹, naświetlali przebieg plenum w własnym punktu widzenia, zawiadamiali o zawieszeniu dotychczasowego składu Sekretariatu Generalnego i wzywali do utrzymania łączności z utworzonym przez siebie Tymczasowym Sekretariatem. Dokumenty rozłamowców formułowały również podstawowe zasady taktyczne, dające się sprowadzić do postulatu zachowania legalnego charakteru partii oraz utrzymania i rozbudowy jednolitych klasowych związków zawodowych. Za rozłamowcami opowiedziała się tylko kierowana przez Berenta organizacja pruszkowska oraz część organizacji w Dąbrowie Górniczej, gdzie zachował pewne wpływy Legomski, który był tu do rozłamu sekretarzem okręgowym. Pewną liczbę zwolenników posiadali rozłamowcy w okręgu łódzkim¹³⁰. W innych okręgach sympatyzowała z nimi tylko znikoma ilość osób. Niebawem spadły na PPS Lewicę nowe ciosy. W związku z przygotowaniami do obchodu 1 maja policja opieczętowała lokal partyjny w Warszawie i aresztowała wielu członków. W dwa tygodnie później (12 maja 1929) organy bezpieczeństwa przeprowadziły rewizję w lokalu Sekretariatu Generalnego, skąd zabrały akta i korespondencję partyjną¹³¹. Pod koniec zaś maja przebywający w więzieniu śledczym w Mysłowicach sekretarz generalny PPS Lewicy Czuma złożył zeznania, w których potwierdził wiadome już poprzednio policji zarówno niektóre kontakty PPS Lewicy z KPP, jak i fakty systematycznej wypłaty przez ostatnią subsydiów dla PPS Lewicy¹³². Nieco później (12 czerwca 1929)

¹²⁷ AZHP, 117/II-1/1929/kwiecień, poz. 2; 117/II-2/1929, poz. 2; AAN I/5-3930, okólniki z 18 i 29.IV.1929.

¹²⁸ AZHP, 117/II-1/1929/maj, poz. 1; AMSW, SGKr 34, k. 61; Do walki, VI.1929.

¹²⁹ AZHP, 117/II-1/1929/kwiecień, poz. 3, 4; 117/II-2/1929, poz. 1; AAN, I/5-3930, okólnik z 18.IV.1929 (grupy rozłamowej).

¹³⁰ AMSW, SGKr 33, k. 100—101.

¹³¹ AMSW, SGKr 34, k. 88; Kom. Inf. 1929, t. II, k. 272—273; Do Walki, VI.1929. Równocześnie z rewizją w Sekr. Gen. przeprowadzono rewizję w mieszkaniu Różyckiego, w którym mieścił się rozłamowy Tymcz. Sekr. Gen.

¹³² Dotąd udało się odnaleźć tylko zeznania Czumy złożone 31.V.1929 r. przed sędzią śledczym J. Demantem. Pośrednio znany je również z treści aktu oskarżenia w procesie sosnowieckim. Uderzającą rzeczą jest w nich ukrycie przez Czumę części swych kontaktów z KPP, a mianowicie powiązań sprzed lipca 1926 r. (AZHP, FI/930, poz. 2; FI/954, poz. 1). Podobnie postąpił on w swej broszurze. Stwier-

aresztowani zostali wszyscy czynni członkowie Sekretariatu Generalnego oraz sekretarz Zarządu Głównego Sekcji Młodzieży, J. Burgin¹³³. Na miejsce zlikwidowanego w ten sposób Sekretariatu wyłoniony został przez kilku pozostałych na wolności członków KW nowy skład Sekretariatu (W. Pobożniak, Z. Piękniewski i F. Kusto), który szybko zaktywizował partię na terenie Krakowa, prowadził prace przygotowawcze do obchodu Międzynarodowego Dnia Antywojennego oraz brał czynny udział w organizowaniu na terenie Małopolski oddziałów górnośląskich Wolnych Związków Zawodowych¹³⁴. Normalnej pracy organizacyjno-politycznej stanął jednak z kolei na przeszkodzie Czuma, który zwolniony w drugiej połowie czerwca za kaucją z więzienia, porozumiał się z grupą rozłamową i pociągnął za sobą kilku działaczy partyjnych, dotąd popierających Sekretariat Generalny (F. Bartoszek, J. Sum, W. Nalepa, R. Musiał, P. Sieńko). Dla sparaliżowania tej szczególnie dla partii niebezpiecznej — ze względu na popularność osobistą Czumy — akcji, zawiadomił Sekretariat organizacje partyjne o złożeniu przez Czumę zeznań, obciążających działaczy partyjnych oraz zwołał na 4 lipca do Krakowa konferencję przedstawicieli okręgów. Zatwierdziła ona dotychczasowy skład Sekretariatu, jednogłośnie potępiła działalność Czumy oraz uchwaliła zwołać do Warszawy na 20 i 21 lipca 1929 r. I Zjazd Krajowy partii¹³⁵. Związana ze zbliżającym się zjazdem kampania przedjazdowa znacznie ożywiła życie partyjne, przyczyniając się ponadto w poważnym stopniu do przezwyciężenia rozłamu. W większych ośrodkach robotniczych, poza Górnym i Cieszyńskim Śląskiem, odbyły się masówki i wiece robotnicze, których uczestnicy wypowiedzieli się przeciw rozłamowcom. Podobne stanowisko zajęły przedjazdowe okręgowe konferencje partyjne¹³⁶. Rozłamowcy usiłowali przeciwdziałać takiemu rozwojowi wypadków. 10 lipca opanował Czuma przy pomocy bojówki lokal Sekretariatu Generalnego, zagarniając całą jego korespondencję i pieczątki partyjne,

dzie należy, iż o sprawach ujawnionych w zeznaniach Czumy były władze bezpieczeństwa już poprzednio szczegółowo poinformowane. Por. AMSW, SGKr 34, k. 34, 126; SGKr 32, k. 38—39; Kom. Inf. 1929, t. II, k. 203—206; AAN, I/5-3340, Sprawozd. okresowe czwarte, s. 53—59. Wyżej przytoczone materiały oraz szereg innych przekazów nie wskazują, by Czuma był prowokatorem we właściwym tego słowa znaczeniu i by pozostawał na służbie władz bezpieczeństwa. Zeznania zaś złożone przez zeń dotyczyły spraw już poprzednio przez wywiad policyjny ustalonych. W takich warunkach sprawa przyznawania się lub nieprzyznawania do faktów już śledztwu wiadomych było wyłącznie sprawą obranej przezeń taktyki obrony. Rzecz oczywista, iż nie może to służyć jako usprawiedliwienie jego późniejszego przejścia do zw. zaw. kierowanych przez PPS d. Fr. Rew., następnie zaś do ZZZ, co było zdradą interesów klasy robotniczej.

¹³³ AMSW, SGKr 34, k. 91; AAN, I/5-3340, Sprawozd. 1.I—31.V.1929, s. 96, 97.

Spośród wymienionych w tekście pięciu członków Sekr. Gen. nie był aresztowany tylko A. Bem, który jeszcze 15.V.1929 uzyskał urlop i wyjechał z kraju. Oficjalnie motywowała partia ten urlop stanem zdrowia Bema (choroba płuc), faktyczną natomiast przyczyną były jego większościowe poglądy i negatywne stanowisko wobec przeprowadzonej przez Jankowskiego na plenum kwietniowym rezolucji w sprawie prawicowego odchylenia w PPS Lewicy, które doprowadziło do rozłamu w partii. AZHP, 117/II-1/1929/czerwiec, poz. 2; AMSW, SGKr 33, k. 104; Kom. Inf. 1929, t. II, k. 204.

¹³⁴ AMSW, SGKr 34, k. 207.

¹³⁵ AZHP, 117/II-1/1929/lipiec, poz. 1; AAN, I/5-3930, okólnik z 6.VII.1929.

¹³⁶ AMSW, Kom. Inf. 1929, t. II, k. 531; Robociarz, 18.VIII.1929.

w odpowiedzi na co członkowie Sekretariatu przenieśli jego siedzibę do Warszawy¹³⁷.

Zgodnie z uchwałą konferencji Zjazd odbył się 20—21 lipca w Warszawie. Wzięło w nim udział ponad 190 delegatów i około 600 gości. Przemówienia powitalne wygłosili przedstawiciele ZLCh „Samopomoc“, Selrobu — Jedności oraz poseł K. Sypuła w imieniu Komunistycznej Frakcji Poselskiej. W toku obrad delegaci zatwierdzili sprawozdanie Sekretariatu Generalnego, wysłuchali referatów na temat szeregu bieżących zagadnień politycznych i organizacyjnych i po ożywionej — choć pozbawionej jakichkolwiek w stosunku do kierownictwa partyjnego akcentów polemicznych — dyskusji uchwalili w tych sprawach 19 rezolucji. Najważniejsza z nich „Rezolucja o sytuacji i zadaniach“ [partii] oceniała jako podstawowy moment sytuacji światowej „przeciwieństwo pomiędzy światem kapitalistycznym a... systemem gospodarki socjalistycznej w ZSRR“, które groziło miało zbrojną interwencją państw kapitalistycznych przeciw ZSRR. W związku z tym wysuwała zadanie obrony ZSRR przez klasę robotniczą. Rezolucja określała partie socjalistyczne, które nazywała socjalfaszystowskimi, jako najniebezpieczniejszego wroga ruchu robotniczego. W dziedzinie politycznej zalecała utrzymywanie ścisłej jedności taktycznej z pozostałymi ugrupowaniami rewolucyjnymi, w dziedzinie zaś zawodowej współpracę z Lewicą Związkową w kierowaniu akcjami ekonomicznymi, bez uzgadniania ich z biurokracją związkową. Kolejne rezolucje rozwijały i konkretyzowały te zasadnicze tezy. W specjalnej rezolucji potępił Zjazd działalność rozłamowców i wykluczył ich przywódców, Czumę, Bartoszkę, Sumę, Mokrego, Różyckiego, Berenta i Legomskiego z partii. Ponadto dokonał Zjazd wyboru nowych centralnych instancji partyjnych. W skład dwudziestoczteroosobowego KC weszli m.in.: Cz. Bajer, T. Ćwik, F. Kusto, W. Chruściel, L. Sawicka, W. Pobożniak, W. Sokorski, F. Szał, i J. Kramarz. KC wybrał na swego przewodniczącego Cz. Bajera oraz na kierownika Sekretariatu Generalnego — T. Ćwika¹³⁸. W drugim dniu Zjazdu odbyła się również II Konferencja Krajowa Sekcji Młodzieży PPS Lewicy, na której wybrano Tymczasowy Zarząd Sekcji Młodzieży na miejsce poprzedniego, rozbitego na skutek aresztowań czerwcowych.

Przebieg i uchwały Zjazdu świadczyły o tym, iż zapoczątkowana w 1927 r. ewolucja ideowa PPS Lewicy doprowadziła ją na pozycje czysto komunistyczne. Szybkie jednak tempo tej ewolucji sprawiło, iż coraz mniej było w PPS Lewicy byłych PPS-owców, ich miejsce zaś zajmowali ludzie, którzy będąc dostatecznie politycznie świadomi by znajdować się pod wpływem KPP, nie mogli lub nie chcieli czy nie nadawali się do bezpośredniego wstąpienia do niej. Zjazd niejako podsumował tę ewolucję. Partia będzie spełniać odtąd rolę „masowej, legalnej, rewolucyjnej robotniczej partii, pasa transmisyjnego do mas, łącznika i ośrodka oddziaływania na nie z jednej strony a komunistycznego przeszkolenia i rezerwuaru z drugiej“¹³⁹.

¹³⁷ AZHP, 267/I-5; AAN, I/5-3930, okólnik z 11.VII.1929.

¹³⁸ AZHP, 117/I, poz. 5; *Robociarz*, 18.VIII.1929.

¹³⁹ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd. Publicystyka partyjna PPS Lewicy później stwierdziła: „I Kongres zakończył pierwszy okres krystalizowania się naszej partii”. *Biuletyn* 1931, nr 1(5).

Opozycja, przekonawszy się na podstawie przebiegu Zjazdu o zupełnym braku szans na opanowanie partii, usiłowała porozumieć się z PPS, by wstąpić do niej. Ta jednak nie wykazywała większych chęci przyjęcia działaczy, którzy już współpracowali z KPP. W tej sytuacji opozycja podzieliła się na dwie grupy. Czuma wraz ze swoimi osobistymi zwolennikami (Bartoszek, Sum) wstąpił pod koniec 1929 r. do organizowanego przez prosanacyjną PPS d. Fr. Rew. Centralnego Związku Robotników i Robotnic Fabryk Przemysłu Chemicznego w Polsce. Pozostałe grupy opozycyjne w Pruszkowie i Dąbrowie Górniczej połączyły się w ciągu pierwszego półrocza 1930 r. z NSPP¹⁴⁰, co wynikało z ich pokrewieństwa ideowego.

Tuż po Zjeździe przystąpiły władze policyjne do szeroko zakrojonej akcji zmierzającej do zlikwidowania partii drogą represji policyjnych. W połowie sierpnia zostali aresztowani członkowie świeżo wybranego KC — W. Pobożniak, F. Kusto i T. Ćwik oraz funkcjonariusz partyjny Z. Piękniewski. Równocześnie w wyniku licznych aresztowań został rozbity Komitet Okręgowy w Lublinie. Liczne aresztowania dotknęły organizacje partyjne w Łodzi, Białymstoku i Lwowie. Masowa fala represji sparaliżowała akcję przygotowawczą do obchodu w dniach 1—7 sierpnia tygodnia antywojennego¹⁴¹. Mimo to zdołano wydać w połowie sierpnia jednodniówkę „Robociarz“ zawierającą sprawozdanie ze Zjazdu.

Pomimo zadanych jej przez policję ciosów organizowała partia w listopadzie wspólnie z KPP tzw. akcję antysocjalfaszystowską. Była to akcja zwrócona swym ostrzem — jak nazwa wskazywała — przeciw PPS. Ta bowiem w ciągu listopada i w początkach grudnia, w związku z najściem oficerów na Sejm (31 października 1929), związanym z tym konfliktem pomiędzy Daszyńskim a Piłsudskim i odroczeniem sesji sejmowej o 30 dni, przeprowadziła w kraju ożywioną akcję agitacyjną i wiecową, pod hasłem obrony demokracji i Sejmu. PPS Lewica nazwała tę kampanię polityczną „socjalfaszystowską, pseudoopozycyjną hecą“, rozbiła demonstracje i wiece PPS w Żyrardowie, Piotrkowie i Lublinie, a w dzień otwarcia sesji sejmowej (5 grudnia 1929) zorganizowała wspólnie z KPP w Warszawie pochód pod hasłem „Precz z faszyzmem Piłsudskiego. Precz z macherami sejmowymi“¹⁴². Konsekwentnie idąc po tej linii politycznej i taktycznej, upatrywała partia zarówno w walce klubu poselskiego PPS (ZPPS) z ministrem pracy i opieki społecznej Prystorem, jak i we wspólnie zgłoszonym 5 listopada 1929 r. przez sześć stronnictw lewicy i centrum wniosku o wotum nieufności dla rządu Świtalskiego, jedynie „próbę przechwycenia... opozycyjnych nastrojów mas pracujących“. W akcji zaś formującego się na terenie parlamentarnym bloku opozycyjnego (późniejszego Centrolewu) widziała PPS Lewica „...coraz aktywniejszy udział PPS pr[awicy] i lewicowej opozycji sejmowej... w rozbudowywaniu systemu faszystowskiego, przy jednoczesnym operowaniu frazesem opozycyjnym“. Twierdziła, „...że faszizm wchodzi w Polskę w nowy okres coraz intensywniejszego siania złudzeń parlamentarno-

¹⁴⁰ Z ramienia PPS prowadził rokowania z opozycją PPS Lewicy Z. Żuławski, pośredniczył poseł M. Mastek. AZHP, 267/I-5; AMSW, SGKr 33, k. 151, 154; Kom. Inf. 1930, t. 1, k. 84—85, 203, 512, 560; AP Poznań, St. Pow. Kępińskie 3267, k. 468—471; Przedwiośnie nr 2(25), 19.I.1930 i nr 7(30), 15.IV.1930.

¹⁴¹ AAN, I/5-3340, Sprawozd. okresowe 1.VI—31.XII.1929, s. 98—100.

¹⁴² AMSW, Kom. Inf. 1929, t. I, s. 669, 837; Robociarz, 9.II.1930.

–demokratycznych za pośrednictwem partii socjalfaszystowskich...”¹⁴³. Po-
glądy te, którym rzeczywistość już w ciągu najbliższych miesięcy miała
zaprzeczyć, wynikały, podobnie jak w ruchu komunistycznym, z przece-
niania wzrostu nastrojów rewolucyjnych w masach. Oceniając sytuację
jako przedrewolucyjną uważano, iż PPS stanowi główne niebezpieczeń-
stwo, gdyż powstrzymuje masy robotnicze od walki rewolucyjnej,
w związku z czym głównym zadaniem awangardy rewolucyjnej powinna
być walka z tą partią. Takie stanowisko utrudniało partii skuteczną
walkę z oportunizmem przywódców PPS i uniemożliwiało zjednywanie
jej członków dla wspólnych wystąpień rewolucyjnych, a w konkretnych
przypadkach — jak w omawianej akcji sejmowej — prowadziło do bez-
pośrednich starć z robotnikami-socjalistami, właśnie wówczas, kiedy
ci wstępowali na drogę walki z prawicą i faszyzmem. Tego rodzaju stan-
nowisko taktyczne powtórzyło się później w jeszcze większej skali
w związku z kongresem Centrolewu.

W związku z ogromnym wzrostem liczby bezrobotnych zimą 1929 na
1930 r. rzuciła PPS Lewica hasło walki o siedmiodzinny dzień pracy.
Przy jej znacznym udziale powstały też komitety bezrobotnych w War-
szawie, Krakowie, Lublinie i Grudziądzu, działacze partyjni zaś kiero-
wali demonstracjami bezrobotnych w Poznaniu (9 grudnia 1929), Łomży
(24 stycznia 1930), Lwowie (12 stycznia 1930), Grudziądzu (21 i 23 stycz-
nia 1930) i Zduńskiej Woli¹⁴⁴. Równocześnie kontynuowała partia swą
działalność na terenie ruchu zawodowego, popierając lewe skrzydło
w Wolnych Związkach Zawodowych na Górnym Śląsku, współdziałając
przy organizowaniu rewolucyjnego związku zawodowego włóknarzy
w Łodzi i Pabianicach. Kierowała ona też najdłuższym w 1930 r. na Za-
chodniej Ukrainie, bo dwumiesięcznym strajkiem robotników fabryki
„Strem“ we Lwowie (grudzień 1929 — luty 1930)¹⁴⁵. W styczniu 1930 r.
uzyskała większość w wyborach do lubelskiej Rady Związków Zawodo-
wych¹⁴⁶. Również w wyborach do rad miejskich w Poznaniu i Grudzią-
dzu (6 października 1929) odniosły listy partyjne sukces¹⁴⁷.

W styczniu 1930 r. wysunęła się na pierwsze miejsce w działalności
partyjnej sprawa zbliżającego się procesu aresztowanych w ciągu 1929 r.
członków kierownictwa. Obszerny, 93-stronicowy akt oskarżenia zarzucał
im, że „...należeli do spisku pod nazwą «Polska Partia Socjalistyczna
Lewica», który to spisek jest ekspozyturą Komunistycznej Partii Polski...
oraz zmierza tymi samymi środkami... do obalenia w drodze rewolucji
ustalonego konstytucją ustroju państwowego Polski...”¹⁴⁸. Takie sformu-
łowanie oskarżenia dałoby władzom administracyjnym, w przypadku
wyroku skazującego, prawną podstawę dla zdelegalizowania partii. Kie-
rownictwo partyjne wobec tego rodzaju niebezpieczeństwa zmobilizowało

¹⁴³ AMSW, Kom. Inf. 1929, t. I, s. 669, 837; Robociarz, 9.II.1930.

¹⁴⁴ AAN, I/5-3930, okólnik z 5.I.1930; AMSW, UW Lub 48, k. 141, 147, 521; Kom. Inf. 1929, t. I, k. 943; SGKr 34, k. 231; AZHP, 273/III-6, Sprawozd. z 9.XI.1929; Sprawozd. z 30.I.1930; 271/II-5; Sprawozd. z 25.I.1930; AAN, I/5-3407, k. 5; AP Po- znań, St. Pow. Kępińskie 3082, k. 566.

¹⁴⁵ M. M. Kraweć, Narysy robotniczego ruchu w Zachodniej Ukrainie w 1921— 1939 rr., Kijew 1959, s. 146.

¹⁴⁶ AP Katowice, UWSI/SP/54/58; AZHP, 271/II-10; AMSW, UW Lub 48, k. 147, 148.

¹⁴⁷ Słowo Pomorskie nr 232, 8.X.1929.

¹⁴⁸ AZHP, FI/954, poz. 1.

za pomocą szeregu okólników i pism organizacje terenowe, wydało jednodniówki „Robociarz” i „Nasza Robotnica” oraz przeprowadziło, przede wszystkim na terenie b. Kongresówki, znaczną akcję wiecową i demonstracyjną przeciwko procesowi. Szczególny rozmach przyjęła ona w Warszawie, Łodzi i Lublinie. Do akcji tej włączyła się również KPP. Jej posłowie, Żarski, Gawron i Rożek, w dniu rozpoczęcia procesu (11 lutego 1930), który się toczył w Sosnowcu, kierowali demonstracją przed budynkiem sądowym¹⁴⁹. Po dwutygodniowej rozprawie zapadł (26 lutego) wyrok skazujący przywódców partii na kary więzienia od 2 do 4 lat za przynależność do PPS Lewicy, uznanej w motywach wyroku za partię wywrotową¹⁵⁰. Stwarzało to zarówno precedens prawny skazywania za samą już przynależność do niej, jak i dawało podstawę dla jej rozwiązania. Stąd też pod wrażeniem wyroku zaczęto liczyć się w wielu środowiskach partyjnych, m.in. w Warszawie, z bliskim rozwiązaniem PPS Lewicy¹⁵¹. Jednak nie nastąpiło ono wówczas. Przymuszalnie władze państwowe, przygotowujące się do rozprawy z opozycją sejmową, nie chciały sobie stwarzać dodatkowych trudności. Ogólnie jednak rzecz biorąc, partia wyraźnie chyliła się ku upadkowi. Pod koniec 1929 r. aresztowania rozbili Komitet Okręgowy w Poznaniu (listopad 1929) oraz Komitet Miejskowy w Wilnie (grudzień 1929), później aresztowania objęły organizację grudziądzką (styczeń 1930)¹⁵². Mimo reaktywowania w styczniu 1930 r. organizacji na Górnym Śląsku, liczba członków partii zmniejszyła się; w grudniu 1929 wynosiła ona wprawdzie jeszcze 7000 osób, lecz tylko 70% (około 500 osób) z nich płaciło składki członkowskie. W partii przeważali bezrobotni¹⁵³. Dopiero w maju 1930 r. wyraźnie zaznaczyło się ożywienie działalności partyjnej, co pozostawało w związku z falą demonstracji i walk bezrobotnych, jakie w kwietniu i maju ogarnęły szereg miejscowości, i obchodami pierwszomajowymi¹⁵⁴. W związku z tym proklamował Sekretariat Generalny przeprowadzenie w ciągu czerwca ogólnokrajowej zbiórki pieniężnej na rzecz PPS Lewicy, połączonej z akcją wiecową i kampanią protestacyjną przeciwko wyrokowi w procesie sosnowieckim¹⁵⁵. Akcja ta najprawdopodobniej nie doszła do skutku, gdyż uwagę ludności skupiła na sobie działalność Centrolewu. PPS Lewica odniosła się do niego zdecydowanie negatywnie¹⁵⁶. W dniu zaś kongresu Centrolewu w Krakowie (29 czerwca 1930) urządziła organizacja krakowska PPS Lewicy wiec skierowany przeciwko kongreso-

¹⁴⁹ AAN, I/5-3930, okólniki z 9, 10 i 12.I.1930; AZHP, Akta Sądowe — Lublin K 55/30; FI/1254, 1456, 1878; AMSW, Kom. Inf. 1930, t. I, k. 119, 135, 182, 220, 274; Internationale Presse Korrespondenz nr 18, 21.II.1930, s. 432.

¹⁵⁰ AZHP, FI/954, poz. 5. Proces toczył się w dniach 11—22.II.1930 w Sądzie Okręgowym w Sosnowcu. Oskarżonych bronili adwokaci Duracz, Szumański, Dąbrowski i Breiter.

¹⁵¹ AMSW, Kom. Inf. 1930, t. I, k. 336, 369, 370; UWLub 48, k. 521; AZHP, 271/II-5, Sprawozd. z 29.III.1930.

¹⁵² AP Poznań, St. Pow. Kępińskie 3082, k. 474; AZHP, FI/1422, 1254; Dziennik Wileński nr 284, 10.XII.1929; Kurier Wileński nr 282(1627), 10.XII.1929.

¹⁵³ AZHP, 158/Sprawozd. KC KPP na V Zjazd, k. 93.

¹⁵⁴ W kwietniu i maju 1930 r. powstało 25 nowych organizacji partyjnych. AMSW, UWLub 48, k. 375. O innych przejawach aktywizacji PPS Lewicy — AMSW, Kom. Inf. 1930, t. II, k. 369, 791; UWLub 48, k. 524.

¹⁵⁵ AMSW, UWLub 48, k. 375—377.

¹⁵⁶ AZHP, 117/II-1/1930/lipiec, poz. 1.

wi¹⁵⁷. Wrogi stosunek do Centrolewu był kontynuowany również w miesiącach następnych i nie ulegał zmianie po aresztowaniu jego przywódców w nocy z 9 na 10 września 1930 r. i ich osadzeniu w twierdzy brzeskiej¹⁵⁸.

W wyborach sejmowych 1930 r. partia stosowała tę samą taktykę wyborczą co w 1928 r. I tym razem została unieważniona jej lista państwowa (17 października 1930), jak również pięć spośród 26 przez PPS Lewicę zgłoszonych list okręgowych. Zgodnie z przyjętą taktyką, partia następnie w większości przypadków wycofała swe listy na rzecz pozostałych list rewolucyjnych¹⁵⁹. „Platforma wyborcza”¹⁶⁰, która zresztą jak i większość partyjnych odezw wyborczych, uległa konfiskacie, była swym ostrzem skierowana przede wszystkim przeciwko Centrolewowi. Występując w kampanii wyborczej z hasłami maksymalistycznymi, rewolucyjnymi, nie uwzględniała w niej sprawy obrony zagrożonych resztek swobód demokratycznych. Nie dostrzegła ona zresztą wówczas faktu, iż „wybory brzeskie” otwierają nowy, jakościowo odmienny od lat 1926—1930, etap rządów sanacji. Zrozumienie tego nastąpiło dopiero po wyborach. Kampania wyborcza odbywała się w warunkach systematycznych konfiskat literatury wyborczej, aresztowań działaczy partyjnych oraz pełnomocników listy PPS Lewicy¹⁶¹. Mimo to przyczyniła się ona do zaktywizowania organizacji terenowych. Szczególnie dużą rolę odgrywała w wyborach młoda górnośląska organizacja, na którą spadł niemal wyłącznie ciężar przeprowadzenia na swym terenie akcji wyborczej całego bloku rewolucyjnych ugrupowań¹⁶².

W nowej sytuacji politycznej, jaka się uwidoczniła po wyborach, partia widziała swe zadania na najbliższy okres w organizowaniu masowych wystąpień i demonstracji politycznych skierowanych przeciwko sejmowi i dyktaturze faszystowskiej, przeciwko ekspedycjom karnym na Zachodniej Ukrainie i przygotowaniom do wojny z ZSRR oraz w akcjach o uwolnienie więzionych działaczy rewolucyjnych i unieważnienie wyroku sosnowieckiego¹⁶³. Akcje te jednak zarówno na skutek terroru policyj-

¹⁵⁷ AMSW, SGKr 34, k. 257—259. Tamże tekst wydanej wspólnie przez KPP i PPS Lewicę i podpisanej „Antyfaszystowska Jedność Robotniczo-Chłopska” odezwy skierowanej przeciw Kongresowi Centrolewu.

¹⁵⁸ AAN, I/5-3930, okólnik z 28.VIII.1930; AZHP, 271/II-5, Sprawozd. tyg. nr 37, z 13.IX.1930. Okólnik z 13.IX.1930 głosił: „Rzekome represje, a nawet areszty przywódców Centrolewu mają na celu dalsze wytworzenie złudzeń wśród mas pracujących, iż Centrolew prowadzi walkę z faszyzmem... Centrolew... reprezentuje również odłam faszyzmu, a — walka — między nim a obozem Piłsudskiego toczy się o metody ujarznienia mas robotniczych, chłopskich i narodów uciskanych i o to, kto ma być kierownikiem faszyzmu i kto ma prowadzić wojnę z ZSRR”. AMSW, UW Lub 48, k. 493a—493b.

¹⁵⁹ AAN, I/5-3343c, s. 48; AMSW, Gł. Kom. Pol. Woj. Śl. 16, k. 384c; Nowy Przegląd 1930, nr 6(36), s. 81; 1931, nr 1, s. 30; Przegląd Społeczny nr 3, 10.XI.1930. Po wycofaniu przez partię z wielu okręgów swych list padło na nie łącznie 7958 gł. AAN, I/5-3343c, s. 49.

¹⁶⁰ AZHP, FI/1400, poz. 2.

¹⁶¹ AMSW, UWSł, 160, k. 46; SGKr 34, k. 282—283; Nowa Prawda nr 7, 3, 26.X, 2.XI.1930; Przegląd Społeczny nr 11. XI.1930.

¹⁶² AMSW, UWSł. 16b, k. 129, 140; sygn. 16c, k. 46, 59; sygn. 16d, k. 26, 36, 46; AZHP, 275/1-2.

¹⁶³ AAN, I/5-3930, okólnik bez daty. PPS Lewica stosunkowo późno zajęła stanowisko wobec „pacyfikacji” na Zachodniej Ukrainie (16.IX — 30.XI.1930). Okólnik w tej sprawie datowany był 3.XI.1930 r., podczas gdy uchwała KC KPP w tej sprawie pochodzi z początku października AAN, I/5-3930.

nego, jak i gwałtownie pogarszającej się w miarę pogłębiania się kryzysu sytuacji ekonomicznej mas robotniczych nie przybrały znaczniejszych rozmiarów. Na czoło bieżących zagadnień wysunęła się natomiast walka z redukcjami w fabrykach oraz walki bezrobotnych. Partia propagowała organizowanie w fabrykach komitetów antyredukcyjnych i komitetów walki z obniżką płac. Zalecała ona na każdą próbę obniżki płac czy zwolnień z pracy odpowiadać strajkiem, na częste zaś w tym czasie ze strony właścicieli próby zamykania fabryk — pochodami pod fabryki z udziałem bezrobotnych. Przeciwwstawiała się natomiast PPS Lewica zaczynającym się upowszechniać strajkom okupacyjnym, upatrując w nich tendencję do lokalizowania walki, podczas gdy ona, oceniając sytuację jako „okres poprzedzający [okres] bezpośrednio rewolucyjny“ dążyła do wywołania strajku politycznego, początkowo chociażby w jednej lub kilku fabrykach, by go z kolei przekształcić w strajk powszechny¹⁶⁴. Masy nie były jednak podatne na te taktycy. Natomiast wybitną rolę odegrała PPS Lewica w demonstracjach bezrobotnych, szczególnie w Pabianicach (19 grudnia), Poznaniu (12 i 20 grudnia), Bielszowicach (22 grudnia) i Lublinie (31 grudnia), w toku których doszło do starć z policją¹⁶⁵.

Od rozłamu stała się PPS Lewica — na co już poprzednio wskazywaliśmy — organizacją w pełni kierowaną przez KPP i realizującą wśród mas jej linię polityczną i taktyczną. W procesie jej realizacji napotykało kierownictwo trudności wynikające ze składu członkowskiego partii. Obok zdecydowanych zwolenników KPP należało bowiem do PPS Lewicy wielu robotników byłych PPS-owców, w swym poglądach nadal bliskich macierzystej partii oraz takich, którzy nie uznawali bez zastrzeżeń kierowniczej roli KPP. Również działalność w warunkach legalności, aczkolwiek niezmiernie ograniczonej, budziła zastrzeżenia wobec pewnych sekciarskich momentów w taktyce, skłaniając do większego realizmu politycznego. Oba te czynniki łącznie sprawiły, iż w kierownictwie partyjnym zaznaczały się — niezbyt co prawda wyraźne — tendencje do zajęcia w pewnych zagadnieniach taktycznych pozycji mniej sztywnej czy mniej sekciarskiej. Wyrazem tego była na przykład próba zastosowania przez część oskarżonych bardziej giętkiej, obliczonej na zachowanie legalności PPS Lewicy, taktyki obrony w procesie sosnowieckim czy też pozytywny pogląd na sprawę walki o autonomię dla ziem ukraińskich i białoruskich w państwie polskim¹⁶⁶.

Represje stosowane przez władze bezpieczeństwa wobec PPS Lewicy wyraziły się w drugiej połowie 1930 r. — poza wyrokami sądowymi skazującymi poszczególnych działaczy na kilkuletnie kary ciężkiego więzienia — również w masowych procesach organizacji poznańskiej

¹⁶⁴ AAN, I/5-3930, okólnik z 13.XII.1930.

¹⁶⁵ AMSW, UW Lub 48, k. 471; AZHP, FI/1095, poz. 1, k. 2—3; Nowy Robociarz, 1.II.1931; Gazeta Warszawska nr 369, 21.XII.1930.

¹⁶⁶ Wypowiedzi polityczne R. Gadomskiego i E. Sawickiej na procesie sosnowieckim potraktowała specjalna uchwała Sekr. Gen. jako przejaw prawicowego odchylenia. AMSW, Gł. Kom. Pol. Śl. 16, k. 384a (Biuletyn PPS Lewicy, nr 3). Por. też wypowiedzi Gadomskiego na procesie podane w IKC nr 40, 14.II.1930, s. 8. Później, na II Kongresie partii mówiono również o prawicowym odchyleniu u kierownika Sekr. Gen., J. Kramarza.

(26 osób, 3 czerwca — 11 lipca 1930) oraz lubelskiej (15 osób, 28 października — 1 listopad 1930), zakończonych podobnymi wyrokami¹⁶⁷.

W takich warunkach partia z trudem utrzymywała swą sieć organizacyjną, rwącą się w coraz to innych miejscach na skutek represji policyjnych. W ciągu 1930 r. zamarły organizacje na Śląsku Cieszyńskim i w Krakowie, na pozostałych zaś terenach stopniowo chyliły się ku upadkowi. Również Sekcja Młodzieży nie wykazywała wyraźniejszych oznak życia¹⁶⁸. Wyjątek stanowił Górny Śląsk, gdzie począwszy od czerwca 1930 r. nastąpił poważny rozwój partii¹⁶⁹. Pod koniec grudnia, w związku z kampanią przygotowawczą do zwołanego na 1 i 2 lutego 1931 r. II Kongresu, nastąpiła odbudowa niektórych organizacji i instancji partyjnych bądź tworzyły się nowe. W grudniu odbudowano częściowo organizację na terenie Zagłębia Chrzanowskiego oraz powstało kilka nowych placówek na Lubelszczyźnie, gdzie 4 stycznia 1931 powołano po rocznej przerwie do życia Komitet Okręgowy. W dniach 26 i 27 grudnia 1930 obradowała w Warszawie z udziałem 12 delegatów z 5 ośrodków Narada Krajowa Sekcji Młodzieży PPS Lewicy¹⁷⁰. W pierwszych dniach stycznia powstały komórki partyjne w Kielcach i Radomiu. W związku z Kongresem ukazała się również, po rocznej przerwie¹⁷¹, kolejna jednodziówka, wydany w Przemyślu „Nowy Robociarz“, datowany 1 lutego 1931 r. Liczba członków partii w końcu 1930 r. spadła poniżej 5 tysięcy¹⁷².

VI. II KONGRES I ROZWIĄZANIE PARTII (LUTY 1931)

Celem ożywienia partii Sekretariat Generalny powziął w październiku 1930 r. uchwałę o zwołaniu w połowie grudnia II Kongresu partii¹⁷³. Trudności jednak finansowe, jakie wynikały w związku z kampanią

¹⁶⁷ AZHP, FI/920, 939, 1033, 1400; AP Poznań, St. Pow. Kępińskie 3267, k. 417; AMSW, UW Lub 48, k. 480; Kurier Poznański nr 316, 12.VII.1930; Głos Lubelski nr 309, 30.X.1930; Express Lubelski nr 274, 275, 279, 30, 31.X, 4.XI.1930; Czerwona Pomoc nr 1, I.1931; Nowy Robociarz 1.II.1931, s. 2.

¹⁶⁸ AZHP, 158/I/1930, poz. 2, cz. II, k. 18; AMSW, SGKr 34, k. 294.

¹⁶⁹ Na G. Śląsku nie było od połowy 1928 r. organizacji partyjnych. W wyniku zapoczątkowanego w styczniu 1930 r. reaktywowania ich, utworzono 15.VI Komitet Okręgowy. W lipcu działało już 16 komitetów miejscowych z 580 członkami. AMSW, UWSI 16, k. 33, 81; sygn. 16b, k. 34; Ref. Hist. Partii — Katowice, I/15 Sprawa J. Młynka, k. 18; Robociarz, 9.II.1930.

¹⁷⁰ AP Lublin, St. Pow. Lub. 178, k. 13—16; AZHP, Akta Sądowe — Kraków K 1213/32, k. 65; Nowy Robociarz, 1.II.1931.

¹⁷¹ Z braku własnego organu wydawał Sekr. Gen., począwszy od 1.X.1930 wieloletni wewnętrzny Biuletyn. Ogółem ukazało się 5 numerów Biuletynu, ostatni w styczniu 1931 r.; nr 1 i 3 — AAN, I/5—3930, nr 5 — AZHP, Akta Sądowe — Kraków K 1213/32, k. 310 i nast., nr 2 i 4 nie znaleziono.

¹⁷² Na II Kongres przyznał Sekr. Gen. poszczególnym okręgom, opierając się w zasadzie na danych co do liczebności członków (na 100 członków 1 mandat), łącznie 50 mandatów. Przy ustaleniu ilości mandatów kierowano się ponadto — jak stwierdzał okólnik — „aktywnością poszczególnych okręgów”, zwiększając dla niektórych liczbę delegatów na Kongres. Na skutek tego wypośredkowaną cyfrę 5000 członków należy uważać raczej za pułap liczebności partii. Pod koniec 1930 r. istniało 151 komitetów partyjnych. AAN, I/5-3930, okólnik bez daty; AMSW, Gł. Kom. Pol. Woj. Śl. 16, k. 38—40. Według sprawozdań złożonych przez delegatów na II Kongresie okręgi liczyły: łódzki — 1002 członków, krakowski — 200, lubelski — 150, Warszawa-miasto — 143, poznański — 60. Z innych okręgów liczb nie podano. AZHP, Akta Sądowe — Kraków 53/33, k. 1417—1418.

¹⁷³ AMSW, Gł. Kom. Pol. Woj. Śl. 16, k. 384c.

wyborczą, oraz przeszkody techniczne, przede wszystkim represje policyjne sprawiły¹⁷⁴, iż kongres ostatecznie zebrał się w Łodzi 1 i 2 lutego 1931 r. Miał on dać ocenę sytuacji politycznej i gospodarczej i na tej podstawie określić zadania stojące przed partią oraz sprecyzować strategię i taktykę walk strajkowych i ruchu zawodowego. Kongres ten miał też uchwalić program partyjny¹⁷⁵. Na 3 lutego 1931 została zwołana również do Łodzi IV Konferencja Sekcji Młodzieży.

W pierwszym dniu Kongresu, w którego obradach wzięło udział ponad 100 delegatów i 250 gości, W. Sokorski złożył w imieniu Sekretariatu Generalnego sprawozdanie organizacyjne, uzupełnione wystąpieniami delegatów poszczególnych okręgów. Dokonano również wyboru Komitetu Centralnego, Komisji Rewizyjnej oraz Sądu Partyjnego. Ogólny ton wystąpień zarówno w tym dniu, jak i w następnym był wysoce bojowy. Mówcy zgodnie uważali, iż już w ciągu najbliższych miesięcy Polska napadnie na ZSRR, w związku z czym wybuchnie w kraju rewolucja. Następnego dnia (2 lutego) L. Gotkowski wygłosił dłuższe przemówienie na temat sytuacji politycznej i gospodarczej, po nim zaś mówił A. Russak o pracy wśród chłopów. Następnie, w czasie referatu Sokorskiego o sytuacji gospodarczej, na salę obrad wkroczyła policja i rozwiązała Kongres, a wszystkich obecnych na sali, w liczbie około 350 osób, zaarrestowała¹⁷⁶. W ten sposób udało się władzom bezpieczeństwa uwięzić niemal cały centralny i okręgowy aktyw partyjny. Zaledwie kilku wybitniejszym działaczom udało się uniknąć aresztowania¹⁷⁷. Jeden z nich, P. Spałek, powrócił natychmiast do Warszawy, gdzie w imieniu Sekretariatu Generalnego wydał okólnik¹⁷⁸, w którym nazwał aresztowanie uczestników kongresu krokiem „w kierunku odebrania możliwości legalnego istnienia i walki PPS Lewicy“, zapewnił o dalszym funkcjonowaniu kierownictwa partyjnego oraz wezwał członków do natychmiastowego rozpoczęcia masowej kampanii demonstracyjnej w obronie uwięzionych i przeprowadze-

¹⁷⁴ AAN, I/5-3930, okólnik bez daty. Źródła policyjne przypisywały odroczenie terminu II Kongresu różnicom poglądów w kierowniczych instancjach KPP na celowość dalszego utrzymywania, ze znacznym wysiłkiem, PPS Lewicy, którą władze mogły w każdej chwili, na podstawie posiadanych przez siebie materiałów o współpracy i zależności organizacyjnej i finansowej od KPP, zdelegalizować. Dopiero wówczas, kiedy przeważał pogląd, iż PPS Lewicę należy nie tylko utrzymać przy życiu, lecz nawet rozbudować, został wyznaczony konkretny termin II Kongresu, AZHP, 266/II-1.

¹⁷⁵ Przegląd Społeczny nr 20, 18.XII.1930. Sekr. Gen. celem zabezpieczenia Kongresu przed represjami policyjnymi wystąpił zawiadomienie o jego dacie, miejscu i porządku dziennym do Min. Spraw Wewn. oraz do Starostwa Grodzkiego w Łodzi. AZHP, FI/1400, poz. 3.

¹⁷⁶ AMSW, Kom. Inf. 1931, t. I, k. 183 i nast.; AZHP, Sprawy Sądowe — Kraków 53/33, k. 1408—1411; FI/1400, poz. 1, k. 5 i nast. Przebieg Kongresu był szczególnie znany policji, która umieściła trzech funkcjonariuszy brygady śledczej na strychu sali obrad, skąd przez dwa otwory wentylacyjne przysłuchiwali się obradom i obserwowali część sali (AZHP, Sprawy..., k. 1408). Spośród 350 zatrzymanych uczestników Kongresu, 218 osób zwolniono natychmiast po przesłuchaniu, 70 osób osadzono w miejscowym więzieniu śledczym, pozostałych zaś 62 aresztowanych przekazano sądom okręgowym ich miejsc zamieszkania, gdzie przeciwko nim z reguły rozpoczęto śledztwo (ibidem, k. 45—61).

¹⁷⁷ Spośród działaczy centralnego aktywu, którzy brali udział w obradach Kongresu, uniknęli aresztowania: P. Spałek, S. Kiryluk, B. Kaufmanówna, L. Gotkowski, i R. Pacanowska. AMSW, Kom. Inf. 1931, t. I, nr 34.

¹⁷⁸ AAN, I/5-3930.

nia na rzecz ich rodzin zbiórki pieniężnej. Okólnik ten, mimo aresztowania Spałka w dniu 9 lutego, był w wielu miejscowościach kolportowany¹⁷⁹. Przewidziana w okólniku akcja protestacyjna nie mogła się jednak rozwinąć¹⁸⁰, gdyż już w najbliższych dniach przystąpiły władze bezpieczeństwa do likwidacji partii.

Władze państwowe, które od końca 1927 r. rozważały raz po raz sprawę delegalizacji PPS Lewicy, uznały bieżącą sytuację za odpowiednią do urzeczywistnienia takiej decyzji. 3 lutego 1931 r. podpisał minister spraw wewnętrznych F. Sławoj-Składkowski reskrypt o rozwiązaniu w terminie do 14 lutego 1931 r.¹⁸¹ PPS Lewicy na terenie całego kraju, motywując to pełnym podporządkowaniem się partii dyrektywom KPP. Wykonując powyższe zarządzenie, stopniowo władze administracyjne wspólnie z policją przeprowadziły w dniach 7 do 14 lutego likwidację wszystkich placówek organizacyjnych partii, czemu towarzyszyły rewizje w mieszkaniach jej aktywistów. Część działaczy przesłuchano ponadto na policji, niektórych przetrzymano w areszcie¹⁸². Likwidacji partii bez jakichkolwiek zajęć czy demonstracji sprzyjało uprzednie aresztowanie na kongresie niemal całego aktywu kierowniczego.

Uwięzienie działaczy i rozwiązanie partii było dotkliwym ciosem dla ruchu rewolucyjnego w Polsce. Z delegalizacją PPS Lewicy utracił on na terenie robotniczym legalną placówkę, za pośrednictwem której KPP mogła łatwiej prowadzić masową agitację i uzyskiwać dostęp do szerokich mas robotniczych. Aresztowanie zaś na II Kongresie przeważającej części obecnego na nim aktywu KPP z terenu Łodzi i okręgu osłabiło miejscowe komórki KPP do tego stopnia, że przez pewien czas były one niezdolne do podjęcia intensywniejszej działalności¹⁸³.

Przed pozostałymi na wolności działaczami PPS Lewicy stanął wobec delegalizacji partii problem określenia dalszej drogi. Część miała wyrażać chęć kontynuowania swej działalności w warunkach narzuconej im konspiracji, bez bezpośredniego wejścia w skład KPP. Inni myśleli o utworzeniu nowej legalnej organizacji robotniczej¹⁸⁴. Do realizacji tych zamiarów jednak nie doszło. Część członków partii, zamieszkała na wsi i w małych miasteczkach, zasilila na krótki czas szeregi „Samopomocy”¹⁸⁵, która już w maju 1931 r. podzieliła los PPS Lewicy; Inni stopniowo

¹⁷⁹ AZHP, FI/1400, poz. 1, k. 18; FI/1068, poz. 1, k. 14; 267/II-1 Sprawozd. tyg. nr 9.

¹⁸⁰ 10.II.1931 r. Komitet Miejskowy PPS Lewicy w Płocku urządził nielegalny wiec, połączony z demonstracją pod więzieniem pod hasłem przeciwstawienia się nowej próbie delegalizacji partii. Był to jedyny dotąd stwierdzony przypadek realizacji wskazówek okólnika Spałka. AZHP, FI/1068, poz. 1, k. 14.

¹⁸¹ Reskrypt PB/12109/1/30, AMSW, UWŁub 48, k. 1011—1014. Reskrypt, mimo iż podpisany w dzień po aresztowaniu uczestników II Kongresu, nie zawierał żadnej wzmianki o tym, ani też o przebiegu Kongresu, chociaż mogłoby to służyć jako uzupełnienie zawartej w zarządzeniu argumentacji o komunistycznym charakterze partii.

¹⁸² W związku z likwidacją PPS Lewicy przeprowadzono w kraju ogółem około 430 rewizji, 35 osób przekazano władzom sądowym. AZHP, 273/I-3, Informacje o działalności PPS Lewicy nr 3, z 16.III.1931.

¹⁸³ AMSW, UWŁódzki 25, k. 33.

¹⁸⁴ AZHP, 271/II-8, Sprawozd. tyg., nr 8, 10, 11, 14, 16; 273/I-3, Informacje o PPS Lewicy nr 3 z 16.III.1931; AAN, I/5-3343, s. 197; AMSW, SGKr 34, k. 317,

¹⁸⁵ AZHP, 271/II-8, Sprawozd. tyg. nr 11, 14.

powrócili do PPS, wzmacniając kształtujące się tam lewicowe skrzydło¹⁸⁶. Wielu pozostało odtąd poza politycznie zorganizowanym ruchem robotniczym, ograniczając się do udziału w związkach zawodowych. Członkowie KPP, rzecz zrozumiała, powrócili natychmiast do działalności nielegalnej w swej macierzystej partii. W marcu 1931 r. zwrócił się w odezwie do byłych członków PPS Lewicy KC KPP z wezwaniem „do wstępowania zwartymi grupami w jej szeregach”¹⁸⁷.

Epilogiem działalności PPS Lewicy były liczne, latami ciągnące się później, procesy osób oskarżonych o działalność w jej szeregach. Kończyły się one z reguły wyrokami skazującymi na kilkuletnie więzienie. Największego rozgłosu nabral proces 36 działaczy partyjnych szczebla centralnego i okręgowego, który toczył się w Sądzie Okręgowym w Łodzi (6—26 listopada, wyrok 30 listopada 1932)¹⁸⁸. Większe procesy odbyły się w Warszawie (9—14 maja 1932)¹⁸⁹, Płocku (8—10 lutego 1932)¹⁹⁰, Wilnie (15 maja 1931)¹⁹¹ i Grudziądzu (3—14 sierpnia 1931)¹⁹². Bodaj najdłużej przeciągnęło się śledztwo w sprawie krakowskich działaczy PPS Lewicy, gdzie wyrok zapadł dopiero 5 grudnia 1935 r.¹⁹³

*

Z grup lewicowych, które ukształtowały się w PPS na tle załamania się polityki stabilizacyjnej Wł. Grabskiego i jej poparcia przez tę partię, powstała po przewrocie majowym PPS Lewica, jako partia zdecydowanie lewicowo-socjalistyczna. Skupiała ona wówczas elementy szczerze socjalistyczne, w poważnym stopniu związane z tradycją PPS, a nie mogące sobie znaleźć miejsca ani w szeregach ostatniej, ani też KPP, z którą w imię jedności robotniczej ściśle współpracowały. Masowy rozwój nowej partii był następstwem poważnego przesunięcia się na lewo klasy robotniczej po maju 1926 r. Zmiany w układzie partyjno-politycznym w Polsce w 1928 i 1929 r., w szczególności usunięcie z PPS skrajnie prawicowych sił z jednej strony i zwycięstwo w KPP frakcji mniejszościowej z drugiej, spowodowały z kolei zmiany wewnątrz PPS Lewicy, która po tarcjach wewnętrznych przekształciła się od połowy 1929 r. w legalną placówkę KPP. Rola partii w tej drugiej fazie była doniosła, albowiem stanowiła ona dla działaczy komunistycznych szkołę masowej, legalnej działalności. Taktyka mniejszościowej grupy KPP, zbyt niepodkreślającej swe poparcie dla PPS Lewicy i eliminującej z niej pozostające jeszcze w partii grupy lewicowo-socjalistyczne, niekomunistyczne, ograniczała zasięg wpływów PPS Lewicy. Zaciążyła również na dalszym rozwoju nieumiejętność terenowych organizacji komunistycznych znalezienia właściwych form współpracy i chęć wykorzystania możliwości organizacyjnych oraz członków bratniej partii do prac ściśle nielegalnych. Ułatwiała to wła-

¹⁸⁶ Zob. m.in. AZHP, 271/II-19, Sprawozd. nr 6 z 9.VI.1931.

¹⁸⁷ Ibidem, 158/VIII/1930/marzec, poz. 3.

¹⁸⁸ Ibidem, FI/1397; AP Łódź, Zbiór pism i druków ulotnych, teczka wycinków prasowych dotycz. procesu PPS Lewicy.

¹⁸⁹ AZHP, FI/1400.

¹⁹⁰ Ibidem, FI/1068.

¹⁹¹ Kurier Wileński nr 112(2054), 16.V.1931.

¹⁹² AZHP, FI/1254; Czerwona Pomoc X.1931; Słowo Pomorskie nr 189, 19.VIII.1931.

¹⁹³ AZHP, Akta Sądowe — Kraków K 1213/32.

dzom administracyjnym delegalizację partii w okresie zaostrzania się metod reżimu sanacyjnego.

Historyczne znaczenie PPS Lewicy polega na tym, iż stanowiła ona w Polsce międzywojennej pierwszą próbę ścisłej współpracy zorganizowanych elementów lewicowo-socjalistycznych z komunistami.

ППС ЛЕВИЦА 1926—1931

В связи с политикой стабилизации, проводимой правительством В. Грабского и ввиду поддержки, оказанной ей руководством ППС, начиная со второй половины 1924 среди пепеэсовских профсоюзных деятелей Кракова и в Главном правлении Профсоюза рабочих химической промышленности стала возникать оппозиция, которая значительно окрепла после краха политики Грабского и присоединения ППС к коалиционному правительству (20.XI.1925).

В начале февраля 1926 г. сторонники оппозиции стали сотрудничать с КПП и начали издавать собственный печатный орган „Глос Працы” („Голос Труда”).

По мере усиления в первые месяцы 1926 г. общего политического кризиса оппозиция стала серьезно думать о том, чтобы создать отдельную лево-социалистическую партию. Однако это осуществилось лишь после майского переворота (12—14.V.1926). Новая партия ППС-левица — объединила чуть ли не на всей территории Польши значительную часть более передовых рабочих-социалистов (около 8000 человек) и тесно сотрудничала с коммунистическим движением. Ее главным достижением была успешная избирательная кампания в законодательные органы, с большим размахом проведенная в 1928 г. Перемены, наступившие в польском рабочем движении в конце 1928 г. и в начале 1929 г. (разрыв между крайне правым пилсудчиковским крылом и ППС и победа, одержанная в КПП-фракции „меньшинств”), в свою очередь вызвали серьезные трения внутри ППС-левица на почве отношений к обеим упомянутым партиям. В результате этого со второй половины 1929 г. она превратилась в легальную организацию КПП. Изменение политического облика партии обнаружилось на I Конгрессе (20—21.XII.1929). В этой новой фазе развития ППС-левица составляла для коммунистических деятелей школу массовой легальной работы. Наряду с этим она все более подвергалась усиливавшимся полицейским репрессиям. Это вело к постепенному упадку районных партийных групп. 3 февраля 1931 г. ППС-левица была запрещена.

Ее историческое значение заключалось в том, что в межвоенной Польше она первая сделала попытку тесного сотрудничества между организованными лево-социалистическими элементами и коммунистами.

LE PARTI SOCIALISTE POLONAIS DE GAUCHE (1926—1931)

Une opposition commençait à se former contre l'attitude des leaders du Parti Socialiste Polonais envers la politique de stabilisation du Gouvernement de M. Władysław Grabski et contre leur appui de cette politique. L'opposition dont nous parlons apparut dès la moitié de 1924 au sein des hommes d'action du mouvement syndical du Parti Socialiste Polonais à Cracovie et dans la Direction Centrale du

Syndicat des Ouvriers de l'Industrie Chimique, qui devenait de plus en plus forte après l'effondrement de cette politique et l'entrée du Parti Socialiste Polonais dans le Gouvernement de coalition (20.XI.1925). Les opposants se sont joints au Parti Communiste aux débuts de février 1926 et commencèrent de publier leur propre organe „Głos Pracy”. Au fur et à mesure que la crise politique générale s'approfondissait dans les premiers mois de 1926, les opposants commencèrent à pencher vers l'idée de créer un parti décidément socialiste gauche; cette idée ne fut réalisée qu'après la revolte de mai (12—14.V.1926). Le nouveau parti — Parti Socialiste Polonais de gauche — rassembla dans presque tout le pays une partie considérable des ouvriers socialistes radicalisants (dont le nombre s'élevait à 8000 membres) collaborant étroitement avec le mouvement communiste. Le point culminant de son succès fut la campagne électorale aux corps législatifs en 1928 conduite magistralement. Les changements qui ont eu lieu dans le mouvement ouvrier polonais vers la fin de cette année et aux débuts de 1929 (la rupture avec Parti Socialiste Polonais de son aile de droite extrême des partisans de Pilsudski et la victoire de la fraction „minoritaire” au sein du Parti Communiste Polonais) ont provoqué à tour de rôle des scissions intérieures importantes dans le Parti Socialiste Polonais de gauche touchant la question de ses rapports avec les deux partis ci-mentionnés; il se transforma conséquemment en représentation légale du Parti Communiste Polonais. Le changement de l'aspect politique du Parti se manifesta au 1er Congrès (20 — 21.VII.1929). Le Parti Socialiste Polonais de gauche formait dans cette phase nouvelle de développement pour les hommes d'action communistes une école de l'activité légale en masse. Elle subit en même temps les répressions de la part de la police de plus en plus fortes, ce qui menait à la chute graduelle des postes provinciaux du Parti de plus en plus nouveaux. Les autorités de la Sûreté ont dissout le 3.II.1931 le Parti Socialiste Polonais de gauche.

Son importance historique consiste dans le fait qu'il formait dans la Pologne d'avant guerre la première tentative d'une collaboration étroite des éléments organisés des socialistes de gauche avec les communistes.